

ნიკო ჯავახიშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

ქართლის სამეფოს ბაგრატოვან მმართველთა ქრონოლოგიური რიგის დაზუსტებისათვის

როგორი თანამიმდევრობით განაგებდნენ ბაგრატიონები ქართლს XVI-XVIII საუკუნეებში

წინამდებარე გამოკვლევაში, სათანადო წყაროებსა და ლიტერატურაზე დაყრდნობით, დადგენილი და დაზუსტებულია ქრონოლოგიური რიგი ბაგრატიონთა დინასტიის იმ წარმომადგენლებისა, რომლებიც ქართლში XVI საუკუნის 60-იანი წლებიდან XVIII საუკუნის 60-იან წლებამდე (ამ სამეფოს გაუქმებამდე), ანუ ორი საუკუნის განმავლობაში მეფობდნენ, ანდა გამგებლობდნენ. ისინი სპარსულად იხსენიებოდნენ ჯერ წოდებით „მოლქ-ი მოურუს“, რაც ნიშნავდა სამეგვიდრეო მაშულის (იმავე სამეფოს) მფლობელს, ხოლო XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან ატარებდნენ „ვალის“ (შეესაბამებოდა მეფეს) ანდა „ჯანიშინის“ (შეესაბამება მეფისნაცვალს, გამგებელს) ტიტულებს.

ნარკვევში ქართლის ხუთ ბაგრატოვან მმართველს პირველად აქვს მიკუთვნებული შესაბამისი რიგითი ნომერი, რაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე არავის უცდია. ესენი არიან:

- 1) **ლევან I** (გამგებლობდა 1676-1677 და 1703-1704 წლებში);
- 2) **სვიმონ III** (გამგებლობდა 1712-1714 წლებში);
- 3) **კონსტანტინე III** (მეფობდა 1723 წლის 4 მაისიდან 10 ივნისამდე);
- 4) **ალექსანდრე II** (მეფობდა 1735-1736 წლებში);
- 5) **არჩილ III** (მეფობდა 1736-1737 წლებში).

მართალია, ზემოხსენებულთაგან მხოლოდ სამი გახლდათ მეფე (ტიტულით — „ვალი“, რომლის შესახებაც ქვემოთ ვრცლად ვისაუბრებთ), ორი კი

– გამგებელი, მაგრამ რიგითი ნომრის მიკუთვნება ამ უკანასკნელთათვის, როგორც ქართლის სამეფოს მემკვიდრეობითი მმართველებისათვის (ბაგრატიონთა დინასტიიდან), აუცილებლად მიგვაჩნია. ¹

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII-ის (1746-1800) უფროს ვაჟსა და ლეგიტიმურ მემკვიდრეს – უფლისწულ დავითს (1767-1819), რომელიც სამეფოს თავისი გვირგვინოსანი მამის გარდაცვალებიდან – 1801 მაისამდე განაგებდა, უკანასკნელ პერიოდში უცხოეთში გამოცემულ სამეცნიერო ლიტერატურაში იხსენიებენ როგორც – დავით XII-ს, თუმცა იქვე მიუთითებენ, რომ იგი გახლდათ არა მეფე, არამედ გამგებელი – «Давид XII (*правитель царства*)». ²

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ დავით ბატონიშვილი იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს მხოლოდ გამგებელი, მას როგორც ამ სამეფოს ბაგრატოვან მმართველს, თანამედროვე მეცნიერ-გენეალოგთა გარკვეული ნაწილი თავის კუთვნილ რიგით ნომერს მაინც ანიჭებს.

ეს ნაშრომი შედგება სამი ნაწილისაგან, რომელის მეორე მონაკვეთი ცალკეულ ქვეთავებად იყოფა.

1) შაჰინშაჰთა მიერ ქართლის მმართველებად დადგენილი ბაგრატოვანნი (1569-1749 წლები)

სეფიანთა ანუ სეფევიდთა დინასტიის მმართველობისას (1501-1722 წლები) სპარსეთის იმპერიის სახელმწიფო და სამხედრო ასპარეზზე ბაგრატიონთა დინასტიის ცალკეული წარმომადგენლები წარმატებით მოღვაწეობდნენ. ისინი სისტემატურად იკავებდნენ მთელ რიგ მაღალ თანამდებობებს, რომელთა შორისაც იყო: დედაქალაქ ისპაჰანისა და სხვა ქალაქების **ტარულა** (ქალაქისთავი, მოურავი), **დივანბეგი/მდივანბეგი** (მსაჯული), **ბეგლარბეგი** (პროვინციის გამგებელი), **ამირსპასალარი** (მთავარსარდალი) **სპასალარი** (სარდალი), **ყულარაღასი** (შაჰინშაჰის პირადი გვარდიის – ყულის, ანუ მონათა ჯარის სარდალი), **თოფჩიბაში** (არტილერიის სარდალი) და სხვ.

შაჰინშაჰები ნიშნავდნენ მათივე დაქვემდებარებაში მყოფ განაპირა მხარეთა (პროვინციათა) მმართველებს, რომლებსაც „ვალი“ ეწოდებოდათ. ეს

¹ ნ. ჯავახიშვილი. ქართლის სამეფოს ბაგრატოვან მმართველთა ქრონოლოგიური რიგის დაზუსტებისთვის, როგორი თანამიმდევრობით განაგებდნენ ბაგრატოვანნი ქართლს XVI-XVIII საუკუნეებში. ისტორიულ-მეცნიერითი ჟურნალი „ისტორიანი“. № 114-116. თბ. 2020.

² Н. Сычев. Книга Династий. Москва. 2006, გვ. 620.

ტერმინი არაბული წარმომავლობისაა და „დამცველს“ ნიშნავს. ვალის გააჩნ-
და საკუთარი ადმინისტრაციული აპარატი, მმართველობის ორგანოები, კანონ-
მდებლობა, ბიუჯეტი, საგადასახადო სისტემა და ვასალებიც ჰყავდა.

სეფიანთა სპარსეთის ვალების შორის ერთ-ერთი გახლდათ „გორჯეს-
თანის“ ვალი. ეს ინსტიტუტი თავისი კლასიკური სახით XVII საუკუნის 30-
40-იან წლებში ჩამოყალიბდა. გაშუსლიმებული მმართველის დასმა სპარს
მოხელეობას ნიშნავდა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვალის ინსტიტუტის შე-
მოღებად, ქართლის მმართველები იხსენიებოდნენ სახელით – „*მოლქი მო-
ურუს*“, რაც მათი მემკვიდრეობითი მმართველობის უფლებას ნიშნავდა.³

ტერმინებში: „*მოლქი მოურუსი*“ და „*ვალი-ე გორჯესთან*“ სპარსელები
მოიაზრებდნენ მმართველს აღმოსავლეთ საქართველოსას, კერძოდ, ქართლის-
ას (თბილისითურთ) და კახეთისას. როდესაც ქართლ-კახეთი ერთიან სამეფ-
ოს წარმოადგენდა, მას ერთი ვალი ჰყავდა, რომელსაც „*ვალი-ე გორჯესთან*“
ეწოდებოდა. ამ სახელმწიფოს ორ სამეფოდ დაშლის პერიოდში ქართლს და
კახეთს ჰყავდა დამოუკიდებელი ვალები, რომელთაგან პირველს ერქვა „*ვა-
ლი-ე გორჯესთან ქართილ*“, ხოლო მეორეს – „*ვალი-ე გორჯესთან კახით*“
ეწოდებოდა.⁴

ქართლის სატახტო ქალაქ თბილისში მჯდარ ვალის უფლება ჰქონდა,
რომ თავზე გვირგვინი (თაჯი, ჯილა) დაედგა.⁵

ვალის სამოხელეო ინსტიტუტს სეფიანთა სახელმწიფოში გამორჩეული
ადგილი ეკავა. ის განეკუთვნებოდა დიდ ამირათა რიცხვს, ატარებდა „მაღა-
ლადგილოვანის“ წოდებას და უფლებრივად და მდგომარეობით აღემატებოდა
დანარჩენ „მენაპირე ამირებს“, რომელთა შორის ცალკეულ პროვინციათა სუ-
ლთნები, ხანები და ბეგლარბეგები იყვნენ.

ხსენებული ინსტიტუტი მკაფიოდ არის განსაზღვრული სპარსულ იურ-
იდიულ-ადმინისტრაციულ ტრაქტატებში – მირზა სიმას „თაზქირათ ალ-მუ-
ლუქსა“ და მირზა რაფიას „დასთურ ალ-მულუქში“, რომლებიც XVIII საუკ-
უნის პირველ მესამედში შეიქმნა.

აღნიშნული ტრაქტატების მიხედვით, ვალებს შორის პირველი ადგი-
ლი ეკავა არაბისტანის ანუ ხუზისტანის ვალის, ვინაიდან ეს მისი მმართვე-

³ კ. კვაშილავა. გიორგი XI და ქაიხოსრო. თბ. 2020, გვ. 11-12.

⁴ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია (III-XVIII საუკუნეები). თბ. 2009, გვ. 454.

⁵ ლ. დავლიანიძე. აბრაამ კრეტაცი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ. კრებული „ქარ-
თული წყაროთმცოდნეობა“. ტ. VI. თბ. 1985, გვ. 104.

ლობის ქვეშ მოქცეული მოსახლეობის რიცხვი მნიშვნელოვნად აღემატებოდა დანარჩენი ვალების ყმათა რიცხვს. ვალების რიგში მეორე ადგილი ეკავა ლურისტანის ვალის, რომელიც ისლამური სარწმუნოების ერთგულების გამო, აღემატებოდა მის შემდეგ მყოფ გორჯესთანის ვალის (ანდა ორად გაყოფილი გორჯესთანის – ქართლისა და კახეთის ვალებს), რომლის შემდეგაც ქურთისტანის ვალი მოდიოდა. მართალია, სისტანისა და ბახთიართა ოლქების მმართველებს ვალის ტიტული არ გააჩნდათ, მაგრამ ისინი არსებითად ვალების მოვალეობას ასრულებდნენ. ზოგჯერ ლურისტანისა და ქურთისტანის მმართველებს ვალიზე შედარებით დაბალი – „ბეგლარბეგის“ ტიტულით იხსენიებდნენ.

მართალია, სპარსეთის შაჰინშაჰის მიერ დადგენილ ვალებს შორის გორჯესთანის (ანუ აღმოსავლეთ საქართველოს) ვალი – მესამე ადგილზე იდგა, მაგრამ მისი ფაქტობრივი მდგომარეობა, მენაპირე მმართველთა შორის, ზოგჯერ გაცილებით მნიშვნელოვანი გახლდათ. იგი გახლდათ ნამდვილი ვალი, ამ ინსტიტუტისათვის დამახასიათებელი ყველა ნიშან-თვისებით.

ყოველივე ეს იმან განაპირობა, რომ სეფიანმა შაჰინშაჰებმა, დიდი მცდელობის მიუხედავად, ვერ შეძლეს აღმოსავლეთ საქართველოს ინკორპორაცია, სამამულო მიწათმფლობელობის ამოძიკვა და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია – ლიკვიდაცია ადგილობრივი დინასტიისა, რომლის წარმომადგენელნიც მართვა-გამგებლობის არაერთ სფეროში დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას ახერხებდნენ. ამას ისიც ემატებოდა, რომ სეფიანთა სახელმწიფოს საფინანსო ნუსხაში არათუ არ აღირიცხებოდა წლიური შემოსავალი გორჯესთანის ვალისა, არამედ მას სახელმწიფო ხაზინიდან ყოველწლიურ ჯამაგირს და შიდა სპარსეთში მდებარე სოფლებსაც კი აძლევდნენ. ეს დანარჩენ ვალებისაგან განსხვავებით, ბაგრატოვან ვალის პრივილეგიურ მდგომარეობაში აყენებდა. იგი შაჰინშაჰს „ფიშქეშის“ (იმავე „ფეშქაშის“) ანუ ძღვენის სახით რამდენიმე ყმაწვილ გოგო-ბიჭს და ღვინოს უგზავნიდა და ამასაც არარეგულარულად აკეთებდა. შაჰინშაჰის კარზე მყოფ ბაგრატოვან ვალის და მის ნათესაობას საპატიო სტუმრის სტატუსით იღებდნენ და მას საგანგებო მეჰმანდარს, ანუ მესტუმრეს უნიშნავდნენ.⁶

აღმოსავლეთმცოდნე კარლო კუციას მართებული დასკვნით: „გორჯეს-

⁶ ვ. გაბაშვილი. ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში. თბ. 1958, გვ. 375; კ. კუცია. გორჯესთანის ვალი. კრებული „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“. ტ. II. თბ. 1999, გვ. 80-87; ღ. კაციტაძე. ირანის ისტორია (III-XVIII საუკუნეები), გვ. 454-455.

თანის ვალის რეალური სტატუსი უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ამას ირანის ოფიციალური თვალსაზრისი აღიარებდა. ამას კი აპირებდა ქართველ ბაგრატიონთა პოლიტიკური როლი და გავლენა კავკასიის რეგიონსა და სეფიანთა სახელმწიფოში“. ⁷

საგულისხმოა, რომ ბაგრატიონთა ათასწლოვანი დინასტიის ყველა იმ წარმომადგენელს, რომელსაც შაჰინშაჰისაგან „მოლქი მოურუსის“ ანდა „ვალის“ ტიტული ჰქონდა მინიჭებული, საქართველოს მოსახლეობა – მეფედ აღიქვამდა. ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან აღნიშნული დინასტიის წარმომადგენელთა მმართველობა ჩვენს ქვეყანაში ჯერ მთავართა, ხოლო შემდეგ მეფეთა რანგში ათი საუკუნის განმავლობაში გრძელდებოდა.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ჯერ კიდევ VI საუკუნის მიწურულს ქართლში ერისმთავრობდა გუარამი (იგივე გურგენი), რომელსაც სუმატ დავითის ძე ბაგრატიონთა დინასტიის მამამთავრად მიიჩნევდა. ⁸ ორი საუკუნის შემდეგ, კერძოდ, VIII-IX საუკუნეთა მიჯნაზე, კურაპალატმა აშოტ ბაგრატიონმა საფუძველი ჩაუყარა ტაო-კლარჯეთის სამთავროს, რომელსაც „ქართველთა სამთავროსაც“ უწოდებდნენ და გარდაცვალებამდე (826 წ.) მთავრობდა. მისმა შთამომავალმა მთავარმა – ადარნასე II-მ, 888 წელს, ბაგრატიონთაგან პირველმა – „ქართველთა მეფის“ ტიტული მიიღო. ⁹

აქედან მოყოლებული, ბაგრატიონები უკვე მეფეთა რანგში მართავდნენ საქართველოს, ანდა მის ტერიტორიაზე არსებულ ცალკეულ სამეფოებს, რაც XIX საუკუნის დასაწყისის ჩათვლით გაგრძელდა.

„მოლქი მოურუსის“ ანდა „ვალის“ თანამდებობაზე დამტკიცების წინაპირობად შაჰინშაჰები ბაგრატიონთაგან მაჰმადიანურ სარწმუნოებაზე გადასვლას ითხოვდნენ. მაგალითად, აღნიშნულ ტიტულთა მქონე ყველა პირი, რომელსაც ეს თანამდებობა ქართლში 1569-1578, 1615-1630 და 1633-1743 წლებში ეკავათ – მუსლიმური აღმსარებლობისანი იყვნენ. ბაგრატიონთა მმართველთა მუსლიმობა ხშირად ატარებდა მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს და ისინი შინაგანად ქრისტიანებად რჩებოდნენ.

გამაჰმადიანებულ ბაგრატიონთაგან პირველი, რომელიც სპარსეთის შა-

⁷ კ. კუცია. გორჯესტანის ვალი, გვ. 87.

⁸ სუმატ დავითის ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 374.

⁹ საქართველოს მეფეები. ავტორთა კოლექტიური ნაშრომი მ. ლორთქიფანიძისა და რ. მეტრეველის რედაქციით. თბ. 2000, გვ. 99-102.

პინშაჰმა მოლქი მოურუსის თანამდებობაზე დაადგინა, იყო დაუთ-ხანი, იგივე დავით XI (1540-1582), რომელიც ქართლის სამეფოს 1569-1578 წლებში განაგებდა.¹⁰ ამით იგი სრულიად განსხვავდებოდა თავისივე უფროსი ძმის – სვიმონ I-ისაგან (1537-1611), რომელიც ქართლში 1556-1569 და 1578-1600 წლებში მეფობდა. სპარსეთში ტყვედ ყოფნისას იძულებით გამუსლიმების (1678 წ.) მიუხედავად, მან ქრისტიანობა სამშობლოში დაბრუნებისთანავე დაიბრუნა.¹¹

უფლისწული ვახუშტი ვახტანგის ძე ბაგრატიონი (1696-1758) თავის თხზულებაში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ გვაუწყებს: „იხილა რა ძმა-მან მეფის სვიმონისამან დავით სპარსთაგან ძლევა ესე, წარვიდა სპარსეთად, რამეთუ იყო ხორცთმოყვარე, მეძავ-განმცხრომელ და იქმნა გამცემელ ქვეყნისა და მივიდა წინაშე ყაენისა. ამას პატივ-სცა შაჰ-თამაზ და ჰყო მაჰმადიანად, უწოდა დაუთ-ხან და ძედ თვისად უხმობდა, მისცა ჯილდო – 200 თუმანი, ხალათად კაბა, სარტყელი და ტყავი სამურითა, ოქროქსოვილნი, თავჯი, ხრმალი, ხანჯალი, საბუხარი, მარგალიტისა და ცხენი აღკაზმული ოქროთი, ყოველნი მოოჭვილნი თულებითა, სურა და თასი ოქროსი (რომელი შემდგომად დაიდვა და მოსცემდნენ მეფეთა ქართლისათა), წარმოავლინა მეფედ ქართლისად სპითა დიდითა, შემოვიდა ტფილისს... თავჯი არს გვირგვინი მათი, რომელსა დაახვევენ დოღბანდსა მძიმედ ოქროქსოვილსა და ჯილითა თორმეტითა შეამკობენ“.¹²

1578 წელს სპარსეთიდან ნავაზ-ხანის სახელით სამშობლოში დაბრუნებულმა სვიმონ I-მა მეფობა განაგრძო. ქართლში შემოჭრილ ოსმალო დამპყრობლებს იგი თავდადებით ებრძოდა. 1588 წელს სვიმონი იძულებული გახდა ეცნო ოსმალეთის სულთნის უზენაესობა და ყოველწლიური ხარკის გადახდაც ეკისრა.¹³

აქვე უნდა ითქვას, რომ ოსმალები სვიმონს – სულთან-მაჰმუდს ეძახდნენ. შემდგომში მან განაახლა ბრძოლა დამპყრობლებთან, რომლებმაც ქართლის დაუმორჩილებელი მეფე 1600 წელს ტყვედ ჩაიგდეს. იგი მტერმა გა-

¹⁰ ვ. გუჩუა. საქართველო XVI საუკუნის 50-70-იან წლებში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან – XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. თბ. 1973, გვ. 119; საქართველოს მეფეები, გვ. 184.

¹¹ საქართველოს მეფეები, გვ. 181-182.

¹² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973, გვ. 407-408.

¹³ საქართველოს მეფეები, გვ. 181-182.

დაიყვანა იმპერიის სატახტო ქალაქში, სადაც მეფედყოფილი გარდაიცვალა.¹⁴

1600 წლიდან ქართლის სამეფოს განაგებდა სვიმონ I-ის ვაჟი – ქრისტიანი მეფე გიორგი X (1560-1606), ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ, მისი ვაჟი – ლუარსაბ II (1592-1622), რომელიც 1614 წლამდე მეფობდა. ვინაიდან ამ უკანასკნელმა მაჰმადიანობის მიღებაზე მტკიცე უარი განაცხადა, შაჰ-აბას I სეფიანის (მეფობდა 1587-1629 წლებში) ბრძანებით, იგი სიკვდილით დასაჯეს. ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის თავდადებული მეფე ლუარსაბი წმინდანად შერაცხეს.¹⁵

1615 წლიდან შაჰ-აბას I-მა ქართლის მმართველად დაადგინა ზემოხსენებული გამაჰმადიანებული ბაგრატიონის დაუთ-ხანის მუსლიმი ვაჟი – ბაგრატ-ხანი (1569-1619), იგივე ბაგრატ VII. მისი გარდაცვალების შემდეგ, მამისეული თანამდებობა გადასცეს მის ასევე მაჰმადიან ვაჟს – სვიმონ-ხანს ანუ სვიმონ II-ს, რომლის საბეჭდავზეც სპარსულად ეწერა: „*ჭეშმარიტების მეუფის ძონა სვიმონ*“.¹⁶

ქართლში მუსლიმ ბაგრატიონთა მმართველობის ხანა პირველად მაშინ შეწყდა, როდესაც სვიმონ II-ის მოკვლის (1630 წ.) შემდეგ, შაჰინშაჰმა სეფი I სეფიანმა (შაჰ აბას I-ის შვილიშვილი, რომელიც 1629-1644 წლებში მეფობდა) ამ სამეფოს მმართველად დაადგინა ქრისტიანული სარწმუნოების მტკიცედ დამცველი კახეთის მეფე თეიმურაზ I. ამის დამადასტურებელი სიგელი თეიმურაზს 1631 წლის 14 მაისს გადასცეს.¹⁷ აქვე უნდა ითქვას, რომ ქართლის სამეფოს მნიშვნელოვან ნაწილს (კერძოდ, შიდა ქართლს, გარდა თბილისისა) თეიმურაზი მანამდეც აკონტროლებდა.

ორი წლის შემდეგ, შაჰინშაჰმა სეფი I-მა ქართლის სამეფო ჩამოართვა თეიმურაზ I-ს და გადასცა გამაჰმადიანებულ ბაგრატიონს – ზოსრო-ძირზას (1565-1658), იმავე როსტომ I-ს, რომელიც იყო მხევლისაგან დაბადებული ვაჟი ზემოხსენებული დაუთ-ხანისა (იმავე დავით XI-ისა). იგი პირველი გახდა ვალის ტიტულის მფლობელი ბაგრატიონ ხელმწიფეთაგან, რომლებიც როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მანამდე „მოლქ-ი მოურუსებად“ იწოდებოდნენ.

¹⁴ Дворянские роды Российской империи. Т. III. Князья. Руководители авторского коллектива П. Гребельский и С. Думин. Под редакцией С. Думина. Москва. 1996, გვ. 40-41.

¹⁵ საქართველოს მეფეები, გვ. 185-188.

¹⁶ ქართულ-სპარსული (ორენოვანი) ისტორიული საბუთები (XVI-XVIII სს.). ტექსტი დაადგინა, თარგმანი, კომენტარი, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ნ. ღუნდუაშვილმა. თბ. 1984.

¹⁷ გ. ჟორჯოლიანი. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში (ქართლ-კახეთი). თბ. 1987, გვ. 16.

1633 წლის დასაწყისში ქართლის ვალი როსტომ-ხანი თბილისში ჩამოვიდა და გარდაცვალებამდე მეფობდა.¹⁸

ამის შემდეგ ქართლს განაგებდნენ როგორც მაჰმადიანი ბაგრატიონები (ქართლის ან კახეთის შტოდან), ასევე შაჰინშაჰების მიერ დროებით, არამეკვიდრებით მმართველებად დადგენილი მუსლიმი უცხოტომელი (სპარსი, ყიზილბაში და სხვ.) ხანები, ანდა ქართლის წარჩინებულ საგვარეულოთა წარმომადგენლები.

მუსლიმ ბაგრატიონთა მმართველობა ქართლში მეორედ მაშინ დაირღვა, როდესაც მამის – ვახტანგ V-ის გარდაცვალების (1675 წ.) შემდეგ, რამდენიმე თვის განმავლობაში გამგებლობდა მისი ვაჟი – გიორგი XI, რომელიც იმხანად ქრისტიანი იყო. ასევე ქრისტიანები იყვნენ გიორგი XI-ის ძმისწულები – ვახტანგ VI და სვიმონი, რომლებიც ქართლში 1704-1712 და 1712-1714 წლებში გამგებლობდნენ. აქვე დავსძენთ, რომ მოგვიანებით, ვახტანგ VI მაინც იძულებული გახადეს გამაჰმადიანებულიყო.

მუსლიმთა ხანგრძლივი მმართველობა ქართლში სამუდამოდ დასრულდა 1744 წლის დასაწყისიდან, როდესაც სპარსეთის მბრძანებელმა ნადირ-შაჰ აფშარიანმა ანუ აფშარმა (მეფობდა 1736-1747 წლებში) ტიტული „ვალი-ე გორჯესთან ქართილ“ – ქრისტიან კახთბატონს თეიმურაზ II-ს (1700-1762) უბოძა.

ისლამი ასევე მიღებული ჰქონდათ კახეთის მმართველის თანამდებობაზე XVII საუკუნიდან – XVIII საუკუნის ორმოციან წლებამდე მყოფ ბაგრატიონებსაც (კახეთის ან ქართლის შტოდან), რომელთა შორისაც იყვნენ: კონსტანტინე I, ანუ კონსტანტინე-მირზა (მეფობდა 1605 წელს), იესე I, ანუ ისა-ხანი (მეფობდა 1614-1615 წლებში), არჩილ I, ანუ შაჰნაზარ-ხანი (მეფობდა 1664-1675 წლებში), იესე I, ანუ ისა-ხანი (მეფობდა 1614-1615 წლებში), როსტომ I (ქართლ-კახეთში მეფობდა 1648-1656 წლებში), ერეკლე I, ანუ ნაზარალი-ხანი (კახთა მეფედ ითვლებოდა 1703-1709 წლებში), დავით II, ანუ იმამყული-ხანი (მეფობდა 1709-1722 წლებში), კონსტანტინე II ანუ მაჰმადყული-ხანი (მეფობდა 1722-1732 წლებში) და ალექსანდრე III, ანუ ალი-მირზა, რომელიც კახეთში 1735-1737 წლებში მეფობდა.

ზემოხსენებულთა გარდა, კახეთს დროგამოშვებით (1616-1625, 1656-1664 და 1677-1703 წლებში) განაგებდნენ შაჰინაჰთა მიერ დროებით, არამეკვიდრებით მმართველებად დადგენილი სხვადასხვა ეროვნების (სპარსი, ყი-

¹⁸ გ. უორუოლიანი. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში (ქართლ-კახეთი), გვ. 40.

ზილბაში და სხვ.) ხანები: ფეიქარ ხან ზიად ოღლი ყაჯარი, სელიმ-ხან შამს ედლინლუ, მურთუზ-ალი-ხანი, ბეჟან-ხანი, აბას-ყული-ხანი, ქალბ-ალი-ხანი და სხვები.¹⁹

კახეთის მეფეთა დაუმორჩილებლობით გაღიზიანებული შაჰინშაჰები ამ სამეფოს ზოგჯერ ორ ნაწილად ჰყოფდნენ და სხვადასხვა მფლობელთ გა-
დასცემდნენ.

1616 წელს კახეთში შემოჭრილმა შაჰ-აბას I-მა ეს სამეფო ორ ნაწი-
ლად გაყო. მდინარე ივრის დასავლეთით მდებარე ტერიტორია მან გადასცა
ქართლის ვალის თანამდებობაზე დადგენილ მუსლიმ ბაგრატიონს ბაგრატ-
ხანს, იმავე ბაგრატ VII-ს, რომელიც 1616-1619 წლებში მეფობდა, ხოლო
ივრის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორია – განჯის ბეგლარბეგს, ზემოხ-
სენებულ ფეიქარ ხანს. 1625 წლის 25 მარტს, მარტყოფთან მომხდარ ბრძო-
ლაში მოპოვებული გამარჯვების წყალობით, კახეთი მთლიანად დაიბრუნა ამ
სამეფოს კანონიერმა მფლობელმა – მეფე თეიმურაზ I-მა.

1660 წელს მომხდარი ბახტრიონის აჯანყების შემდეგ, სპარსეთის იმ-
დროინდელმა შაჰინშაჰმა აბას II-მ კახეთის სამეფო კვლავ ორ ნაწილად გა-
ყო. უმეტესი ნაწილი მან გადასცა ყარაბაღის ბეგლარბეგს მურთაზა ყული
ხან ზიად ოღლი ყაჯარს, ხოლო დანარჩენი – ნახიჭევანის მმართველს ალი
ყული ხან ქენერ ოღლუს. ვინაიდან ეს უკანასკნელი არასათანადო ყურადღე-
ბას იჩენდა კახეთში ჩასახლებული ელებისადმი, მას კახეთის ეს ნაწილი ჩა-
მოართვეს და მურთაზა ყული ხანს გადასცეს. აქვე უნდა ითქვას, რომ გარდა
იმ ციხეებისა, სადაც ხსენებული ხანის მორჩილებაში მყოფი სპარსთა გარნი-
ზონი იდგა, კახეთის დანარჩენ ნაწილს ქართლის მეფე ვახტანგ V განაგებ-
და.²⁰

კახეთში მუსლიმ მმართველთა (ბაგრატიონთა ან უცხოტომელთა) გამ-
გებლობის ხანა დროებით მხოლოდ 1732 წლის მიწურულიდან დაირღვა,
როდესაც ოსმალთა მიერ კონსტანტინე II-ის მოკვლის შემდეგ, ამ სამეფოს
გამგებლობას ქრისტიანული სარწმუნოების მტკიცედ დამცველი მეფე თეიმუ-
რაზ II (1700-1762) შეუდგა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ნადირ-შაჰ აფშარმა თეიმურაზს 1736 წელს
ჩამოართვეს კახეთის სამეფო და გადასცა მისივე მაჰმადიან ძმისწულს – ალი-

¹⁹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 599-608; Н. Сычев. Книга Династий, гв. 620; მ. კაპანაძე. კახეთ-ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან (ყიზილბაში მმართველები). გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი. № 10-12. თბ. 2009, გვ. 37-42.

²⁰ მ. კაპანაძე. კახეთ-ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან (ყიზილბაში მმართველები), გვ. 35-41.

მირზას, იმავე ალექსანდრეს, რომელიც 1735 წლიდან ქართლის ვალის თანამდებობაზე ჰყავდა დადგენილი. ეს უკანასკნელი გარდაცვალებამდე (1737 წ.) მეფობდა. იგი იყო ვაჟი კახეთის მეფე დავით II-ისა, რომელიც იმამყული-ხანის სახელით იხსენიებდნენ. ამის შემდეგ კახეთის სამეფო ტახტი დაიბრუნა თეიმურაზ II-მ, რომელიც 1744 წლიდან ქართლში მეფობდა. ასე, რომ მაჰმადიან ბაგრატიონთა მმართველობა კახეთში 1737 წლიდან სამუდამოდ დასრულდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართლისა და კახეთის ვალის თანამდებობები ნადირ-შაჰმა 1744 წლიდან უბოძა მამა-შვილს – თეიმურაზ II-ს და ერეკლე II-ს (1720-1798), აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური დამოკიდებულება სპარსეთზე 1748 წლის ჩათვლით გრძელდებოდა. ამ წელს კახეთის მეფემ და ქართლის სამეფოს დროებითმა მმართველმა ერეკლე II-მ უკანასკნელად გაუგზავნა ხარკი სპარსეთის შაჰინშაჰად მყოფ აფშარიანთა დინასტიის წარმომადგენელს – სოლთან იბრაჰიმს (მეფობდა 1748 წელს), რომელიც ნადირ-შაჰის ძმიწული და ადილ-შაჰ აფშარიანის (მეფობდა 1747-1748 წლებში) ძმა გახლდათ. ხარკი შედგებოდა ასიოდე ქართველი მეომრისაგან, რომელთაც ყულის ჯარში უნდა ემსახურათ და ასევე, რამდენიმე ყმაწვილი ქალისაგან. ერეკლე II ეს ხარკი მხოლოდ იმიტომ გაიღო, რომ მამამისი თეიმურაზ II იმხანად შაჰინშაჰის კარზე იმყოფებოდა. 1749 წელს თეიმურაზი სამშობლოში დაბრუნდა და ქართლში მეფობა განაგრძო.²¹

იმდროინდელ სპარსეთში დაწყებული შინააშლილობით მოხერხებულად ისარგებლეს ქართლ-კახეთის მეფეებმა, 1749 წელს ყიზილბაშთა გარნიზონი თბილისიდან განდევნეს და რეალური დამოუკიდებლობა მოიპოვეს. ვალის ინსტიტუტის ფაქტობრივად მხოლოდ ამის შემდეგ მოისპო.²²

ამის მიუხედავად, სპარსეთის მმართველი ელიტა ტრადიციულად ვალიებად მიიჩნევდა როგორც თეიმურაზ II-ს, ასევე ერეკლე II-საც, თუმცა ეს გამომდინარეობდა უკვე სპარსთა სურვილიდან და არა იმხანად არსებული რეალობიდან, რომელიც ძველი ვითარებიდან რადიკალურად განსხვავდებოდა.

XVIII საუკუნის შუა ხანებიდან ქართლისა და კახეთის მეფენი საკუთარ თავს თვლიდნენ სრულიად დამოუკიდებელ მონარქებად, რაც მათივე მეფობისას მოჭრილ მონეტებზეც აისახა. კერძოდ, სპარსეთის ბოლო მონარქი,

²¹ ლ. შენგელია. ნადირ შაჰის ურთიერთობა საქართველოსთან (ირან-საქართველოს ურთიერთობა XVIII საუკუნის II მეოთხედში. კრებული „ქართული დიპლომატია“. ტ. 16. თბ. 2013, გვ. 44.

²² დ. ლომიძე. ყიზილბაშობა 1735-1749 წლების აღმოსავლეთ საქართველოში. თბ. 2007, გვ. 59.

რომლის სახელიც თბილისის სამეფო ზარაფხანაში 1749-1750 წლებში მოჭრილ ვერცხლის მონეტებზე აღიბეჭდა, იყო ნადირ-შაჰის შვილიშვილი შაჰროხ აფშარიანი, ²³ რომელიც 1748-1795 წლებში რეალურად სპარსეთის მხოლოდ ნაწილს – ხორასანს განაგებდა. ²⁴

1751 წლიდან – რუსეთის იმპერიის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებამდე (1801), ანუ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოჭრილ მონეტებზე სპარსეთის არცერთი მბრძანებლის სახელი აღარ დაფიქსირებულია.

2) ქართლის სამეფოს ბაგრატიონანი მმართველები: მეფენი და გამგებელნი (1658-1762 წლები)

როსტომ I

1633 წლის დასაწყისში სპარსეთის შაჰინშაჰმა სეფი II სეფიანმა (მეფობდა 1629-1644 წლებში) ქართლის ვალის თანამდებობაზე დაადგინა მუსლიმი ბაგრატიონი ხოსრო-მირზა (1565-1658), რომელიც იმავე წლის 18 თებერვალს თბილისში ჩამოვიდა და დაკისრებული მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა. იგი გარდაცვალებამდე მეფობდა. ²⁵

ხოსრო-მირზა იყო მხევლისაგან დაბადებული ვაჟი დაუთ-ხანისა, იმავე დავით XI-ისა, რომელიც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართლის სამეფოს 1569-1578 წლებში განაგებდა. ²⁶

გორჯესთანის ვალის ტიტულის მიღებამდე ხოსრო-მირზა სპარსეთის შაჰინშაჰის პირადი გვარდიის ყულარადასად (სარდლად) და ქალაქ ისპაჰანის ტარულად (მოურავად) მოღვაწეობდა.

ბერი ევნატაშვილი გვაუწყებს: „ხოსრო-მირზას მისცა ყაენმან ქართლი და უწოდა როსტომ-ხან“. ²⁷

თავისი მეფობის პერიოდში როსტომი იყენებდა ორი სახის საბეჭდავს,

²³ თ. ღუნდუა, გ. ღუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში. მეორე გადამუშავებული გამოცემა. თბ. 2003, გვ. 90-91.

²⁴ Н. Сычев. Книга Династий, გვ. 599.

²⁵ გ. ჟორჯოლიანი. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში (ქართლ-კახეთი), გვ. 40.

²⁶ საქართველოს მეფეები, გვ. 184.

²⁷ ბერი ევნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება. პირველი ტექსტი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1959, გვ. 417.

რომლებსაც ამშვენებდა შემდეგი მხედრული წარწერები: 1) „როსტომ“; 2) „ყაენის ვეზთა მტუერი, როსტომ მეფე ვამტკიცებ“. ²⁸

ვინაიდან როსტომი უშვილო გახლდათ, მან იშვილა და სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწულად გამოაცხადა თავისივე შორეული ნათესავი პირდაპირი ხაზით – ბახუტა, იგივე ვახტანგ ბაგრატიონი (1598-1675), უფროსი ვაჟი თეიმურაზ მუხრანბატონისა (1580-1629), რომელიც ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის შთამომავალი გახლდათ. მამამისის გარდაცვალების შემდეგ, ბახუტა, როგორც უფროსი ძე – მუხრანბატონი გახდა.

მემკვიდრე გვამცნობს: „როსტომ მეფესა... მუხრანის პატრონის ვახტანგისათვის მოეკიდნა ხელი და ეშვილებინა და უყუარდა როსტომ მეფეს დიდად“. ²⁹

1658 წლის 17 ნოემბერს, თბილისში მყოფი ქართლის ვალი როსტომხანი, იგივე მეფე როსტომ I – 93 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

ვახტანგ V

ვახტანგ (იგივე ბახუტა) თეიმურაზის ძე ბაგრატიონი (1598-1676), რომელსაც გამაჰმადიანების მიღების (1654 წ.) შემდეგ შაჰ-ნავაზი უწოდეს, ქართლში 1658-1675 წლებში მეფობდა. ჩვენს ისტორიოგრაფიაში იგი ცნობილია ვახტანგ V-ის სახელით.

ბერი ეგნატაშვილის ცნობით, ვახტანგი იყო „საქმის ხელ-გამომავალი, მხნე და ახოვანი და გამარჯუებული“. ³⁰

ვახტანგ V-ს ჰყავდა ექვსი ვაჟი: არჩილი (1647-1713), გიორგი (1651-1709), ლევანი (?-1709), ალექსანდრე (?-1697), ლუარსაბი (?-1698) და სოლომონი (?-1703). ³¹

ვახტანგ V-ს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ზოგჯერ იხსენიებენ შაჰნავაზ I-ის სახელითაც, რასაც საფუძველი ვახუშტი ბატონიშვილმა ჩაუყარა.

²⁸ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. კატალოგი. ნაწილი I. თბ. 1978, გვ. 44.

²⁹ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 433.

³⁰ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 433.

³¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 446-449; ბაგრატიონები. შამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა. ავტორთა კოლექტივის სამეცნიერო სტატიების კრებული. გენეალოგიური ნუსხებითურთ. თბ. 2003, ნუსხა № 4.

მის თხზულებაში ამ მეფის მმართველობის ამსახველი ქვეთავი ასეა დასათაურებული: „მეფე ვახტანგ V, გინა შაჰნავაზ I“. ³²

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ქართლის მეფე სვიმონ I-ს, რომელიც სპარსეთში ყოფნისას იძულებით გაამაჰმადიანეს, სახელად – ხან-ნავაზი უწოდეს. ამის გათვალისწინებით, რუს გენეალოგთა ნაწილი მეფე ვახტანგ V-ს – შაჰ-ნავაზ II-დ მიიჩნევს. ³³

აღნიშნული ნუმერაცია სადავოდ მიგვაჩნია, ვინაიდან დასახელებები – „ხან-ნავაზი“ და „შაჰ-ნავაზი“ – ერთმანეთისაგან განსხვავდება. ამის გამო, ვთვლით, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა დავეყრდნოთ ქართლის ბაგრატიონ მეფეთა იმ რიგითობას, რომელიც ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილმა განსაზღვრა.

ვახტანგ V საკმაოდ დამოუკიდებელ საშინაო პოლიტიკას ატარებდა. იგი ცდილობდა, რომ საქართველო გაერთიანებინა, რაშიც გარკვეულ წარმატებებსაც მიაღწია. მან მოაკვლევინა კახეთის ფაქტობრივი გამგებელი ზაალ არაგვის ერისთავი და ეს სამეფო თავისი გავლენის სფეროში მოაქცია.

საქართველოს სამომავლო გაერთიანებისათვის მტკიცე საფუძვლის ჩასაყრელად, ვახტანგ V-მ თავისი უფროსი ვაჟი არჩილი გაამეფა ჯერ იმერეთში, შემდეგ კი კახეთში, რის შესახებაც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ.

აღნიშნული მამულიშვილური გეგმის განსახორციელებლად, მეფე ვახტანგ V მოხერხებულად იყენებდა დინასტიურ ქორწინებებს ქართულ სამთავრო საგვარეულოებთან, რაც წარმატების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გარანტიას წარმოადგენდა. მან ოდიშის (სამეგრელოს) მთავრად დასვა თავისი მომხრე ლევან III დადიანი (მთავრობდა 1661-1680 წლებში), რომელსაც ცოლად საკუთარი ძმისწული – თამარ კონსტანტინეს ასული მუხრანბატონიშვილი შერთო. მანვე დაინათესავა გურიის მთავარი ქაიხოსრო I გურიელიც, რომლის ასული თუთა – ცოლად მოაყვანინა თავის ვაჟს, ლევან ბატონიშვილს (ვახტანგ VI-ის მამას). ვახტანგს მორჩილება თვით აფხაზთა მთავარმა შარვაშიძემაც კი აღუთქვა. ³⁴

აქვე დავსძენთ, რომ ვახტანგ V-ის ზემოხსენებული ძმისწული თამარი (გარდაიცვალა 1683 წელს) შემდგომში იქცა მიზეზად დასავლეთ საქართვე-

³² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 447.

³³ Дворянские роды Российской империи. Т. III, გვ. 40-41.

³⁴ გ. აკოფაშვილი. ვახტანგ V. შაჰნავაზი. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 3. თბ. 2014, გვ. 224-225.

ლოს იმდროინდელ მეფე-მთავართა დაუოკებელი ლტოლვისა, ტრფობისა, ხოლო იმავდროულად – მწვავე დაპირისპირებისა და სისხლისღვრისა.³⁵

ბერი ეგნატაშვილი გვაუწყებს: „მეფობდა მეფე შანავაზ სამთავე სამეფოთა: ქართლსა, კახეთსა და იმერეთსა ზედა, ესრეთ განადიდნა და აღმატა მეფობა და სიმდიდრე მისი საქართველოსა შინა“.³⁶

ვახტანგ V თავისი მეფობის პერიოდში იყენებდა რამდენიმე სახის საბეჭდავს, რომლებსაც ამშვენებდა შემდეგი შინაარსის მხედრული წარწერები: 1) „ქ. ღითა შაჰაბაზის ფეხთა მტვერი, ძე მეფე როსტომისა ვახტანგ, ქორონიკონს ტმე“; 2) „შაჰნავაზ“; 3) „ქ. ნებით(ა) ღთის(ა)თ(ა), ბჭითა შა(ჰა)ბაზისთა, კამტკიცებ მეფე შანავაზ“; 4) „ყაენის ფეხთა მტვერი, შაჰნავაზ მეფე კამტკიცებ“; 5) „დავითის ტომ(ა)დ მეფედ ვზი სპას(ა)ლ(ა)რად სახელდებულნი, ვახტანგ“.³⁷

ქართლის მეფის აქტიური მოღვაწეობით დაეჭვებულმა სპარსეთის შაჰინშაჰმა სულეიმან I-მა, იმავე სეფი II სეფიანმა, რომელიც 1666-1694 წლებში მეფობდა, ვახტანგ V ახსნა-განმარტებისათვის დაიბარა. ისპაჰანს მიმავალი მეფე, სპარსეთის ქალაქ ხოშკარში ავად გახდა და გარდაიცვალა. როგორც მორწმუნე მუსლიმი, იგი წმიდა ქალაქ ყუმში დაკრძალეს.³⁸

ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს: „მეფე შანაოზ შთავიდა ხოშკარს, მუნ საღმობიერ იქმნა და მოკუდა ქ(ორონიკონ)სა ჩქოე“.³⁹

ვინაიდან ქართული ასონიშნებით მოყვანილი ეს თარიღი შესაბამისა 1675 წელს, აქედან ირკვევა, რომ ვახტანგ V – 77 წლის ასაკში გარდაცვლილა.

ვახტანგ V-ის სიკვდილის შემდეგ, საქართველოში ოდითგან არსებული წესის თანახმად, ქართლის სამეფო ტახტი, მის უფროს ვაჟს – არჩილს ეკუთვნოდა. არადა, საქართველოს სამოძავლო გაერთიანების მიზნით, ვახტანგმა, თავისი ვაჟი არჩილი 1661 წელს იმერეთში გაამეფა. ამ სამეფოში არჩილი ორ წელიწადს მეფობდა. 1663 წელს იგი იძულებული გახდა დაეტოვებ-

³⁵ ს. კაკაბაძე. საქართველოს ისტორია. ახალი საუკუნეების ეპოქა. ტფ. 1922, გვ. 62; საქართველოს მეფეები, გვ. 247; ნ. ჯავახიშვილი. შიდაღინასტიური ქორწინებანი ბაგრატიონთა იმერეთისა და ქართლ-კახეთის შტოების წარმომადგენელთა შორის (XVI-XVIII საუკუნეები). პროფესორ გიორგი ნადირაძის 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი შრომათა კრებული „პოეტური სულის მეცნიერი“. თბ. 2012, გვ. 62.

³⁶ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 440.

³⁷ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 39-46.

³⁸ გ. აკოფაშვილი. ვახტანგ V. შაჰნავაზი, გვ. 224-225.

³⁹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 456.

ინა იმერეთი და ჩასულიყო სპარსეთში, სადაც მას მაჰმადიანობა მიაღებინეს.

1664 წელს შაჰინშაჰმა აბას II სეფიანმა (მეფობდა 1629-1642 წლებში) არჩილი, შაჰ ნაზარ-ხანის სახელით, კახეთის ვალის თანამდებობაზე დაადგინა. 1675 წლიდან არჩილი კვლავ იმერეთში გადავიდა, სადაც 1678-1698 წლებში დროგამოშვებით მეფობდა.⁴⁰

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ბოლო დრომდე გაბატონებული შეხედულებით, მეფე არჩილი იწოდებოდა არჩილ II-დ.⁴¹

ამასთან დაკავშირებით, ჩვენ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ ვინაიდან ასეთი სახელის მქონე მეფეს მანამდე არც იმერეთში უძევია და არც კახეთში, ის უნდა იწოდებოდეს არჩილ I-ად.⁴²

ვინაიდან არჩილს, როგორც იმერეთისა და კახეთის მეფედყოფილს, პრეტენზიები ჰქონდა ხსენებული სამეფოების ტახტზე, იგი ქართლის მეფობის კანდიდატად აღარც კი განიხილებოდა.

გიორგი XI (მმართველობის პირველი პერიოდი)

1675 წელს, ისპაჰანს მიმავალმა მეფე ვახტანგ V-მ ქართლის გამგებლობა ჩააბარა თავისი უფროსი ვაჟის, არჩილის მომდევნო ძმას – უფლისწულ გიორგის (1651-1709). ქართლის მეფეთა ქრონოლოგიური რიგის მიხედვით, იგი გამოდის – გიორგი XI და ისტორიოგრაფიაში ასეც იხსენიება. გამგებლობის პერიოდში, ანუ 1675-1676 წლებში ის ქრისტიანად რჩებოდა

ბერი ეგნატაშვილის შეფასებით, გიორგი იყო „ძლიერი გოლიათებრ, სამხედროთა საქმეთა სრული და ხელგამომავალი. და ასეთი სიტყუა ჰქონდა, მტერი მოყურად შეცვალის“.⁴³

უფლისწულობის პერიოდში გიორგი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „გიორგი ძირჯა“.⁴⁴

⁴⁰ საქართველოს მეფეები, გვ. 222-223; 248-250.

⁴¹ ა. ბარამიძე, ა. სიხარულიძე. არჩილ II. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 1. თბ. 1997, გვ. 220-221.

⁴² ნ. ჯავახიშვილი. ბაგრატიონი ხელმწიფის – არჩილის რეგიონის დადგენისათვის. ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების სამეცნიერო შრომათა კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“. ტ. XXI. თბ. 2017, გვ. 40-47.

⁴³ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 435.

⁴⁴ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 37.

მას შემდეგ, რაც სპარსეთის შაჰინშაჰთან მიმავალი ვახტანგ V გზად გარდაიცვალა, შაჰინშაჰმა სულეიმან I-მა, იმავე სეფი II სეფიანმა თავისთან დაიბარა ქართლის გამგებელი და სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწული გიორგი, რათა ის ვალის თანამდებობაზე დაედგინა.

1676 წელს ქართლის გამგებელი გიორგი XI ვალის ტიტულის მისაღებად ისპაჰანს გაემგზავრა. მან სამეფო თავის მომდევნო ძმას – უფლისწულ ლევანს ჩააბარა.

ვახუშტი ბატონიშვილი გვაუწყებს: „შემდგომად მამისა თვისისა წილ მოუწოდა ყვენმან გიორგის, ძესა მეფისასა, წინაშე თვისსა, რათა მისცეს ქართლი და მეფობა. მსმენელი გიორგი, ძე მეფისა, წარვიდა წინაშე ყვენისა და დაუტევა ტფილისს გამგედ ქართლისა ძმა თვისი ლევან“. ⁴⁵

არჩილისა და გიორგი XI-ის უმცროსი ძმა – უფლისწული ალექსანდრე იმჟამად ისფაჰანის ტარულა გახლდათ. მან მოინდომა, რომ თავისი უფროსი ძმის ნაცვლად, ქართლში თავად გამეფებულიყო. ⁴⁶

იმავედროულად, შაჰინშაჰი აპირებდა, რომ ქართლის სამეფო ტახტი ებოძებინა კახ ბაგრატიონს უფლისწულს ერეკლე დავითის ძისათვის (1640-1709), რომელიც იყო შვილიშვილი თეიმურაზ I-ისა (მეფობდა 1606-1648 წლებში, დროგამოშვებით).

იმერეთისა და კახეთის მეფედყოფილი არჩილი, ახალციხიდან სადგერში (თორის ხეობა) გადავიდა და ქართლის შემოტევიცებას შეუდგა. იგი ამ სამეფოს სპარსეთიდან დაბრუნებული თავისი უმცროსი ძმის – გიორგი XI-სათვის გადასაცემად ამზადებდა.

მეტატიანეს ცნობით: „მისრულისათვის გიორგისა ძისა მეფისათვის არღარა ენება ყვენსა მიცემად ქართლი შაჰ-სულეიმანს... არამედ ერეკლესათვის, ძის-ძისა ბატონის თეიმურაზისა. ამისი მცნობელი არჩილ მეფე სადგერს მყოფი ჩამოვიდა ქართლს და იწყო პყრობა ქართლისა, არათუ თვისად, არამედ რათა სცნას ყვენმან და მოსწრაფედ წარმოავლინოს ძმა მისი გიორგი“. ⁴⁷

არეულობის თავიდან ასაცილებლად, სულეიმან I-მა გადაწყვიტა, რომ ქართლის ვალის თანამდებობაზე მისი კანონიერი მემკვიდრე – გიორგი XI დაემტკიცებინა. მისი მოთხოვნით ისპაჰანს ჩასული გიორგი გამაჰმადიანდა. შაჰინშაჰმა მას შაჰ-ნავაზი უწოდა, ვალის ტიტულიც უბოძა და 1677 წელს

⁴⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 456.

⁴⁶ გ. მაისურაძე. გიორგი XI. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 2. თბ. 2012, გვ. 23.

⁴⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 456-457.

საქართველოში გამოისტუმრა.⁴⁸

ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „ესმა შაჰ-სულეიმანს დაპყრობა ქართლისა არჩილისაგან, განიზრახა განდგომა ქართლისა, მსწრაფლ მოუწოდა გიორგის და მისცა ქართლი და ნიჭნი ღიდნი და წარმოავლინა გამაჰმადიანებული ღიდებითა მუნებურითა“.⁴⁹

ლევან I (მმართველობის პირველი პერიოდი)

გიორგი XI-ის ჩამოსვლამდე ქართლის სამეფოს 1676-1677 წლებში, ანუ დაახლოებით ერთი წლის განმავლობაში მართავდა მის მიერვე გამგებლად დადგენილი მისი ძმა – ლევან ვახტანგის ძე ბაგრატიონი.

ლევანი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „ლევანისა“.

მკვლევარ ანა ბაქრაძის ბარაუდით, ხსენებული ბეჭედი 1662-1664 წლებში უნდა იყოს დამზადებული.⁵⁰

ვინაიდან ლევან ვახტანგის ძის დაბადების თარიღი დადგენილი არ არის, უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი უნდა დაბადებულიყო XVII საუკუნის 50-იან წლებში, ვინაიდან 1662-1664 წლებში მისთვის უკვე საკუთარი საბეჭდავი დაამზადებინეს.

ერთი რამ უდავოა: ლევანი დაიბადა მისი უფროსი ძმის, გიორგი XI-ის დაბადების (1651 წ.) შემდეგ. აქვე უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ლევანი 1672 წელს დაოჯახდა, ხოლო იმხანად, იგი არანაკლებ 16 წლისა უნდა ყოფილიყო. ამდენად, ჩვენი ვარაუდით, ის უნდა დაბადებულიყო არაუადრეს 1652 და არაუგვიანეს 1656 წლისა.

საისტორიო წყაროებიდან ირკვევა, რომ უფლისწული ლევანი – გონიერი და უნარიანი პიროვნება უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან მას ქართლის სამეფოს მართვა-გამგებლობა შემდგომ პერიოდშიც ჩააბარეს.

ბერი ეგნატაშვილის შეფასებით, „ლევან იყო ბრძენი და მეცნიერი, შორდამნახავი საქმისა და განსწავლული სამეცნიერო წიგნითა“.⁵¹

ლევანმა შეადგინა „ვედრება“ – იოანე ნათლისმცემლის, პეტრე-პავლესა და სხვა წმინდანებისადმი.

⁴⁸ გ. მაისურაძე. გიორგი XI, გვ. 23.

⁴⁹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. გვ. 457.

⁵⁰ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 43.

⁵¹ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 435.

თავის უფროს, გვირგვინოსან ძმებთან – არჩილთან და გიორგისთან ერთად, ლევანმა საჭიროდ მიიჩნია ლექსიკური ნორმების დადგენა ქართული ენისა, რათა ის ენა უცხო სიტყვათა მოძალებისაგან დაეცვა.

1685 წელს მათ ამ მამულიშვილური საქმის განხორციელება სულხან-საბა ორბელიანს მიანდეს.⁵² ამით ლევანი „ქართული ლექსიკონის“ ერთ-ერთ გავლენიან ხელმძღვანელებად მოგვევლინა.

ქართლის სამეფო ოჯახის წევრთა ნაწილი თვლიდა, რომ მოძალებული ისლამისაგან თავის დასაცავად საუკეთესო გამოსავალს წარმოადგენდა ქართველთა გაკათოლიკება, რათა მათ მფარველად – რომის პაპი ქცეულიყო. ამ დასს განეკუთვნებოდნენ: მეფე გიორგი XI, ლევანი და მისი ვაჟები – კათოლიკოს-პატრიარქი დომენტი IV და ქაიხოსრო, ასევე, სულხან-საბა ორბელიანიც.⁵³

საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერებს ლევან ბატონიშვილი მფარველობას უწევდა.

ამდენად, უფლისწული ლევანი ქართლის სამეფოს დაახლოებით ერთ წელიწადს (1676-1677 წწ.) განაგებდა. ეს იყო მისი რიგით პირველი გამგებლობა, რომლის დროსაც იგი ქრისტიანი გახლდათ.

აქვე დავსძენთ, რომ ლევანს, როგორც გონიერსა და უნარიან მმართველს, სამეფოს გამგებლობა შემდგომ პერიოდშიც ჩააბარეს.

ვფიქრობთ, რომ ლევან ვახტანგის ძეს, როგორც ბაგრატიონს მმართველს, შესაბამისი რიგითი ნომერიც უნდა ჰქონდეს.

ვინაიდან ამ სახელწოდების მმართველი (არც მეფე და არც ჯანიშინი) ქართლში მანამდე არ ყოფილა, ჩვენი აზრით, იგი **ლევან I-ის** სახელით უნდა მოვიხსენიოთ.

⁵² შ. ხანთაძე, მ. ქავთარია. ლევან ბატონიშვილი, „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“. ტ. 6. თბ. 1983, გვ. 156; მ. ქიქოძე, ქ. ჩხატარაიშვილი. ქართული კულტურა XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. განათლება და მეცნიერება, ავტორთა კოლექტიური რედაქციული „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. ტ. IV. საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან - XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. თბ. 1973, გვ. 505.

⁵³ ლ. ტუხაშვილი. პოლიტიკური ვითარება XVIII საუკუნის პირველ ოცეულში, ავტორთა კოლექტიური რედაქციული „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. ტ. IV. საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან - XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. თბ. 1973, გვ. 406-407.

გიორგი XI (მმართველობის მეორე პერიოდი)

1677 წელს თბილისში დაბრუნდა ვალის თანამდებობაზე დადგენილი გიორგი XI, იგივე შაჰ-ნავაზი, რომელიც თავისი მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა. თავისი ხელმწიფობის პირველ ეტაპზე ის 1688 წლამდე მეფობდა.

ვინაიდან მანამდე ქართლის სამეფოს უკვე მართავდა აღნიშნული მაჰმადიანური სახელის მქონე ბაგრატიონი ხელმწიფე, კერძოდ, მისი მამა – ვახტანგ V, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, ვახუშტი ბატონიშვილმა მოიხსენია – შაჰ-ნავაზ I-ის სახელით.

აქედან გამომდინარე, ქრონოლოგიური პრინციპის გათვალისწინებით, მეფე გიორგი XI გამოდის – შაჰნავაზ II და ასეც არის მიღებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

გივი ჯამბურია წერდა: „გიორგი XI-ის, ანუ შაჰ-ნავაზ II-ის მეფობა (1677-1688 წლები) აღინიშნა ქართლში ფეოდალური ანარქიის რამდენადმე გაძლიერებით“.⁵⁴

მეფობის პერიოდში გიორგი XI იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა შემდეგი მხედრული წარწერა: „*მონა ღთისა, ძე დავითისა გიორგი*“.

ანა ბაქრაძის ცნობით, ეს ბეჭედი 1681 წელს დაამზადეს.⁵⁵ მის ლეგენდაში მოხსენიებულ დავითში იგულისხმება ბაგრატიონთა დინასტიის ლეგენდარული მამამთავარი – მეფსალმუნე მეფე დავითი.

თავისი გვირგვინოსანი მამის ვახტანგ V-ის მსგავსად, გიორგი XI-ც დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა.

სულეიმან I-მა სეფიანმა საეჭვოდ მიიჩნია მეფედყოფილი არჩილის კავშირი ახალციხის ფაშასთან, რომელიც ოსმალეთის სულთნის ქვეშევრდომი გახლდათ.

შაჰინშაჰმა გიორგი XI-ს მოსთხოვა, რომ დაეპატიმრებინა თავისივე ძმა – არჩილის და სპარსეთში გაეგზავნა. ეს დავალება არ შეასრულა გიორგიმ, რომელიც სპარსოვლად ფეოდალებს სდევნიდა და ყიზილბაშ მმართველთა ხელთ ჩავარდნილი კახეთის შეერთებასაც ცდილობდა.

ქართლის მეფის ურჩობით განრისხებულმა სულეიმან I-მა 1688 წელს

⁵⁴ გ. ჯამბურია. საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII საუკუნის 30-90-იან წლებში. ავტორთა კოლექტიური რედაქციული „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. ტ. IV. საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან - XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. თბ. 1973, გვ. 350.

⁵⁵ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 37.

გიორგი XI-ს ვალის ტიტული ჩამოართვა და უბოძა გამუსლიმებულ კას ბა-გრატიონს ერეკლე I-ს (1640-1709), იმავე ნაზარალი-ხანს.

მეფობაჩამორთმეული გიორგი იმერეთს გაიხიზნა და ტახტის დაბრუნე-ბისათვის იბრძოდა. 1692-1695 წლებში ქართლში იყო „ორიანობა“, ანუ ერ-თდროული მეფობა ერეკლე I-ისა, რომელიც სამეფოს ერთ ნაწილს თბილი-სითურთ განაგებდა და გიორგი XI-ისა, რომელიც იმავე სამეფოს მეორე ნა-წილს ფლობდა. 1696 წელს გიორგი იძულებული გახდა ჩასულიყო შაჰინ-შაჰთან, რათა მისთვის მორჩილება გამოეცხადებინა.⁵⁶

სპარსეთის ახალმა შაჰინშაჰმა სოლთან ჰუსეინ I-მა სეფიანმა (მეფობ-და 1694-1722 წლებში) 1703 წელს გიორგი XI დაადგინა სპასალარად და ყანდაარის (ავღანეთი) ბეგლარბეგად. იმ პერიოდში მას გორგინ-ხანადაც მო-იხსენიებდნენ.⁵⁷

აღნიშნული თანამდებობების ბოძების პარალელურად, შაჰინშაჰმა გიორ-გი XI-ს უწყალობა ქართლის ვალის თანამდებობაც, რომელიც ერეკლე I-ს ჩამოართვა. ამის სანაცვლოდ, შაჰინშაჰმა ერეკლე I-ს უბოძა მისი ლეგიტიმუ-რად კუთვნილი, პაპისეული სამეფო – კახეთი და ისპაჰანს დაიბარა.

ჰუსეინ I-მა ერეკლე I-ს მისწერა: „მივეც ქართლი გიორგი მეფესავე, ხოლო შენდა მომინიჭებიეს კახეთი და ყულარაღასობა, აწვე წარმოვედ წინა-შე ჩემსა“.⁵⁸

ისპაჰანს ჩასული ერეკლე I სპარსეთის ყულარაღასად დაადგინეს. ამ თანამდებობაზე ის გარდაცვალებამდე (1709 წ.) იმყოფებოდა. მის ნაცვლად კახეთს განაგებდა ერეკლე I-ის უფროსი ვაჟი – დავით II (1678-1722), იგი-ვე იმამ-ყული-ხანი, რომელსაც ამ სამეფოს ვალის ტიტული მამის გარდაცვა-ლებისთანავე უბოძეს.⁵⁹

მეფობადაღგენილი გიორგი XI, როგორც სპარსეთის სპასალარი და ყანდაარის ბეგლარბეგი, 1704 წელს ავღანეთში გაგზავნეს.⁶⁰

მიუხედავად მეფობის უფლების აღდგენისა, გიორგიმ სამშობლოში დაბ-რუნება ვეღარ შეძლო, თუმცა გარდაცვალებამდე ქართლის მეფედ ითვლებო-

⁵⁶ გ. ჯამბურია. საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII საუკუნის 30-90-იან წლებში, გვ. 351; გ. მაისურაძე. გიორგი XI, გვ. 23.

⁵⁷ ლ. შენგელია. ქართველი ბაგრატიონები უკანასკნელ სეფიანთა კარზე. კრებული „ქართული დიპლომატია“. ტ. 7. თბ. 2000, გვ. 116.

⁵⁸ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. გვ. 479.

⁵⁹ საქართველოს მეფეები, გვ. 195-198.

⁶⁰ კ. კვაშილავა. გიორგი XI და ქაიხოსრო, გვ. 70-71.

და. ეს პერიოდი, რომელიც 6 წელიწადს (1703-1709 წწ.) გრძელდებოდა, ფაქტობრივად გიორგი XI-ის *de jure* მეფობის ხანა გახლდათ.

ლევან I (მმართველობის მეორე პერიოდი)

შაჰინშაჰ სოლთან ჰუსეინის ბრძანებით გამაჰმადიანებულ ლევან ვახტანგის ძეს – „შაჰყული-ხანი“ ეწოდა. იგი სპარსეთის მდივანბეგად და ქირმანის ნაიბად დაადგინეს. მასვე მიანდევს ბელუჯებთან ბრძოლის წარმართვაც.

როგორც ვახუშტი ბაგრატიონი გვამცნობს: „ყვენმან მოითხოვა მეფისაგან ლევან, ძმა მეფისა, რამეთუ ეუწყა ყვენსა, არს იგი საქმისა მისისა წარმმართველი“. ⁶¹

1703 წელს ქართლის მეფედ დადგენილმა გიორგი XI-მ შაჰინშაჰს სთხოვა ნებართვა, რათა მისი სპარსეთსა და ავღანეთში ყოფნის პერიოდში სამეფოს მართვა მიენდო ლევანისათვის, რომელსაც მართვა-გამგებლობის გამოცდილება და უნარი გააჩნდა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ის ქართლს 1676-1677 წლებში გამგებლის რანგში მართავდა. მეფე გიორგისავე თხოვნით, ლევანის თბილისში ჩამოსვლამდე ქვეყანა დროებით უნდა ემართა ამ უკანასკნელის ერთ-ერთ ვაჟს, უფლისწულ ვახტანგს (1675-1737), რომელიც ცნობილია ვახტანგ VI-ის სახელით.

ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს, რომ გიორგი XI-მა შაჰინშაჰ ჰუსეინ I-ს სთხოვა, „რათა მისცეს აწვე განმგებობა ქართლისა ვახტანგს და მერმე წარავლინოს ლევან ქართლს, რათა მან განაგოს საქმენი დაშლილნი მანდაურნი და წარუვლინოს სპანი ქართლისანი. მოხსენებულმან ყვენმან ესე ყოველი აღუსრულა გიორგი მეფესა...“

ლევან იყო სიჭაბუკეთაგანვე ღვთისმოყუარე, ბრძენი და სიბრძნის მოყუარე, ეკლესიათა მაშენებელი, მამკობელი, მდაბალი და ბოროტისა არა მომხსენებელი, მოწყალე, მშვიდი, ღრმად განმსინჯველი და მოუბარი. ამან განაგნა ყოველნი საქმენი ქართლისანი“. ⁶²

გიორგი XI-ის თხოვნის შესაბამისად, შაჰინშაჰმა ქართლის ჯანიშინობა (ანუ მეფისნაცვლობა, გამგებლობა) მიანდო მის ძმას – ლევან ბატონიშვილს, რომელიც ისპაჰანიდან თბილისში გამოისტუმრა.

⁶¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 460.

⁶² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 479.

აღსანიშნავია, რომ თბილისის სამეფო ზარაფხანაში ჰიჯრით 1114 წელს მოიჭრა სპილენძის მონეტები ნახევარი ბისტიისა და ფულის ნომინალით, რომელთა შუბლზეც (ავერსზე) და ზურგზეც ლომი გამოსახეს.⁶³

ამ მონეტებზე, ისევე როგორც წინა საუკუნეში მოჭრილ თბილურ სპილენძის საფასეებზე, არ არის მითითებული სახელი მმართველისა, რომლის დროსაც ისინი მოიჭრა. სამაგიეროდ, მათზე გვხვდება სპარსული ზედწერილი: „ფულუსი იჭედა თბილისს“, რაც XVII-XVIII საუკუნეების ადგილობრივ მონეტებზე, თარიღთან ერთად, ტრადიციულად აღიბეჭდებოდა.⁶⁴

ნუმიზმატ თინათინ ქუთელიას ვარაუდით, ეს ანონიმური მონეტები შეიძლება მოეჭრა ერეკლე I-ს, ანდა ვახტანგ VI-ს. იგი წერს: «Данный тип быть может является последним выпуском медной монеты при картлийском царе Ираклии I, однако вероятнее, что это первый выпуск Вахтанга VI, который с начала 1703 года стал правителем Картли и наместником царя Георгия XI. Этим обстоятельством можно было бы объяснить и неожиданно высокий вес монеты, выпущенной как бы в ознаменование возвращения на картлийский престол законной власти. Ираклия I, как представителя кахетской ветви Багратионов, картлийские Багратионы, естественно, считали узурпатором».⁶⁵

ჩვენი აზრით, რომ ეს მონეტები უნდა მოეჭრა ვახტანგ VI-ს, რომელიც ამ სამეფოს განაგებდა 1703 წლის მაისიდან (ანუ ერეკლე I-ის ისპაჰანში გამგზავრებიდან) – ივლისამდე (ანუ ჯანიშინად დადგენილი ლევანის ჩამოსვლამდე). ეს იყო ვახტანგ VI-ის მმართველობის პირველი პერიოდი, რომელიც სულ ორ თვეს გრძელდებოდა.

ვინაიდან მონეტებზე აღბეჭდილი ზემოხსენებული თარიღი ჰიჯრით გრძელდებოდა 1702 წლის 28 მაისიდან 1703 წლის 16 მაისამდე, შესაბამისად, ეს მონეტები უნდა მოეჭრათ არაუგვიანეს ამ პერიოდისა.

გასათვალისწინებელია კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნიუანსიც. როგორც კოტეხით, მონეტას ორივე მხარეს ლომის გამოსახულება ამშვენებს. ლომს კი არაერთ საერთაშორისო ენაზე ეწოდება ლეონი, რომლის ქართულ ვარიანტს

⁶³ თ. ღუნდუა, გ. ღუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში, გვ. 83.

⁶⁴ თ. ღუნდუა, გ. ღუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში, გვ. 80-85; 91-95.

⁶⁵ Т. Кутелия. Грузия и Сефевидский Иран (по данным нумизматики). Тб. 1979, გვ. 59.

წარმოადგენს ლევანი, ⁶⁶ ანუ სახელი იმხანად ჯანიშინად დანიშნული ბაგრატიონისა.

ავერსზე გამოსახული ლომი ზომით აღემატება რევერსზე აღბეჭდილს. აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ თბილურ სპილენძის მონეტებზე ცხოველთა მეფე მანამდეც გამოსახეს, მაგალითად, 1645-1646 და 1679-1680 წლებში, თუმცა ლომის ერთი ფიგურის სახით. ⁶⁷

ჩვენი ვარაუდით, ჰიჯრით 114 წელს მოჭრილი მონეტების ავერსზე აღბეჭდილი დიდი ლომი სიმბოლურად განასახიერებდა შაჰინშაჰს, ხოლო რევერსზე გამოსახული მომცრო ლომი – ქართლის ჯანიშინ ლევანს, იმავე ლეონ ვახტანგის ძე ბაგრატიონს.

ვფიქრობთ, რომ ამ მონეტების მოჭრით ვახტანგმა თავის მამას ერთგვარი სიურპრიზი დაახვედრა.

სეხნია ჩხეიძე მოგვითხრობს: „ქართლიდან მოვიდა მეფე ერეკლე... ის-პაანს... აქედან მიბრძანდა ბატონიშვილი, მდივანბეგი შაჰყული ხანი... მობრძანდა ქალაქსა ტფილისისასა მკათათვის კ (20)“. ⁶⁸

ამდენად, ქართლის ჯანიშინად დადგენილი ლევანი, იგივე შაჰყული-ხანი 1703 წლის ივლისში თბილისში ჩამოვიდა და თავისი მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა. ⁶⁹ ასე დაიწყო მისი გამგებლობის მეორე და საბოლოო პერიოდი, რომელიც პირველზე ოდნავ მეტხანს გრძელდებოდა.

შემონახულია ხსენებული ჯანიშინის სახელით გაცემული არაერთი დოკუმენტი.

ერთ-ერთი ასეთი სიგელის დასაწყისში ვკითხულობთ: „ქ. ნებითა და შეწყვენითა ღვთისათა და წყალობითა დიდის ხელმწიფისათა, ჩვენ, სრულიად ერანის სპასალარისა, ქირმანის ბეგლარბეგისა და საქართველოს ვალის მაგიერად მყოფმან, ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაჰყულიხან“. ⁷⁰

ამ სიგელში მოხსენიებულ „დიდ ხელმწიფეში“ ნაულისხმევია სპარსე-

⁶⁶ ზ. ჭუმბურიძე. რა გქვია შენ? თბ. 2003, გვ. 179.

⁶⁷ თ. ღუნდუა, გ. ღუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში, გვ. 81-82.

⁶⁸ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა. ტფ. 1913, გვ. 19-20.

⁶⁹ მ. ქავთარია. ლევანი – ქართლის ჯანიშინი. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“. ტომი XXV. № 4. ძირითადი, ქართული გამოცემა. თბ. 1960, გვ. 511.

⁷⁰ საქართველოს სიძველენი. საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა. ექ. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტ. II. ტფ. 1909, № 225.

თის იმდროინდელი შაჰინშაჰი, ხოლო ტიტულში „საქართველოს კალი“ – მეფე გიორგი XI იგულისხმება.

შაჰყული-ხანის სახელით 1703 წელს გაცემული ერთ-ერთი სიგელის დასაწყისში ვკითხულობთ: „ქ. ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა, ჩვენ, ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაჰყულიხან“. ⁷¹

იმავე წლის 7 სექტემბერს გაცემულ საბუთში ვკითხულობთ: „ჩვენ, სრულიად ერანის სპასალარისა, ქირმანის ბეგლარბეგისა და საქართველოს კალის მაგიერად მყოფმან, ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაჰყულიხან“. ⁷²

1703 წლის 10 ოქტომბერს ქართლის ჯანიშინმა შაჰ-ყული-ხანმა, იმავე ლევანმა, თავისი ხელმოწერით დაამოწმა „ჯამაგირისა და ულუფის გაჩენის წიგნი დავითგარეჯისადმი“. ⁷³

1704 წლის 3 აპრილს დათარიღებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ქ. ნებითა ღვთისათა, ჩვენ, ქართველთა მეფისა და ერანის სპასალარისა, ყანდარისა და ქირმანის ბეგლარბეგისა მაგიერად მყოფმან, ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაჰყულიხან“. ⁷⁴

იმავე წლის 28 აპრილს გაცემულ საბუთში ვკითხულობთ: „ჩვენ, ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შაჰყულიხან“. ⁷⁵

ის ფაქტი, რომ ლევანის ჯანიშინობა აღნიშნული წლის სექტემბრის ჩათვლით გრძელდებოდა, მისი სახელით ენკენისთვის (ანუ სექტემბრის) 22 რიცხვში გაცემული დოკუმენტიც ადასტურებს. ⁷⁶

საგულისხმოა, რომ ქართულ საისტორიო წყაროებში დაცული რამდენიმე ცნობაში ჯანიშინი ლევანი ანუ შაჰ-ყული-ხანი – ქართლის მეფედ იხსენიება. თითოეულ მათგანს ქვემოთ ციტატის სახით მოვიყვანო:

1) 1703 წლის 15 ივლისს, თბილისში, „გიორგის მაგიერ მობრძანდა მისი ძმა ლევან მეფე ისპანიდან“; ⁷⁷

⁷¹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. ტ. I. თბ. 1940, გვ. 122.

⁷² საქართველოს სიძველენი. ტ. II, გვ. 261.

⁷³ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VI. სასამართლო განჩინებანი (XVII-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1977, გვ. 686.

⁷⁴ საქართველოს სიძველენი. ტ. II, გვ. 201-202.

⁷⁵ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I, გვ. 127.

⁷⁶ საქართველოს სიძველენი. ტ. II, გვ. 108.

⁷⁷ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო ა. იოსელიანმა. თბ. 1980, გვ. 45.

2) „1703 წელს ლევან მეფემ ჩამოართვა ამილახორობა ავთანდილს და მისცა ანდუყაფარს გივის ძეს, მაჰმადიანს“; ⁷⁸

3) „წარვიდა ლევან მეფე ისპაანს. ჯანიშინად დაუტევა თვისი შვილი ვახტანგ ქართლში, იესე თან წაიყვანა“. ⁷⁹

ზემოთმოყვანილი ინფორმაცია გამოქვეყნებულია წიგნში „საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს.“, რომლის გამომცემელი ავთანდილ იოსელიანი წერს: „შაჰთან გაწვეულმა მეფე ლევანმა თავისი შვილი ვახტანგ VI ჯანიშინად დასტოვა“. ⁸⁰

ვფიქრობთ, ლევანის მიჩნევა მეფედ გადაჭარბებულია, ვინაიდან იგი გახლდათ უმცროსი ძმა და მოადგილე (მეფისნაცვალი) სპარსეთში მყოფი მეფე გიორგი XI-ისა.

1703 წელს ჯანიშინმა ლევანმა ქირმანში მყოფ მეფე გიორგი XI-ს გაუგზავნა 2000 ქართველი მხედარი, რომლებსაც ვახუშტი ორბელიანი-ყაფლანიშვილი სარდლობდა. ⁸¹

ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს: „ლევან განაგნა დაშლილნი საქმენი ყოველნი ქართლისანი და დაჰყო თთუე ი-ე ქართლს და დაუტევა ძე თვისი ვახტანგ განმგედ ქართლისა და იესე, ძე თვისი წარიყვანა ისპაჰანს, ქრისტესით ჩლდ, ქართულსა ტუბ, სეკდემბერს კ-ვ“. ⁸²

აღნიშნული ცნობიდან ნათელი ხდება, რომ ქართლის ჯანიშინის თანამდებობაზე ლევანი წელიწადზე მეტხანს იმყოფებოდა.

„ფურცელაანთეული ქრონიკის“ სახელით ცნობილ საისტორიო წყაროში ვკითხულობთ: „ქ(ორონი)კ(ონ)ს ტუა (ანუ 1703 წელს) მეფე ლევან მობრძანდა ისპაჰანიდან. წელიწადი იბატონა“. ⁸³

აღნიშნული საისტორიო წყაროს გამომქვეყნებელი გიორგი ბოჭორიძე მიუთითებდა, რომ ხელნაწერში სიტყვის „წელიწადი“ წინ იყო ნ-არის მაგვარი მოძცრო ნიშანი, რაც ნახევარს აღნიშნავდა. ⁸⁴

ზემოხსენებულ ცნობებზე დაყრდნობით მკვლევარმა მიხეილ ქავთარიამ მართებულად დაასკვნა, რომ ლევანის ჯანიშინობა დაიწყო 1703 წლის მეო-

⁷⁸ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 45.

⁷⁹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 45.

⁸⁰ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 45.

⁸¹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 45.

⁸² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 479-481.

⁸³ გ. ბოჭორიძე. ფურცელაანთეული ქრონიკა. „მოამბე“. ტომი I. ტფ. 1925, გვ. 147

⁸⁴ გ. ბოჭორიძე. ფურცელაანთეული ქრონიკა, გვ. 147.

რე ნახევრიდან და 1704 წლის სექტემბრის ბოლომდე გრძელდებოდა.⁸⁵

1704 წლის 26 სექტემბერს ლევანმა ჯანიშინობა გადააბარა თავის ვაჟს – ვახტანგს (1675-1737), რომელიც იმხანად უკვე 29 წლის ვაჟკაცი იყო და თავისივე ვაჟ იესესთან ერთად სპარსეთში გაემგზავრა.

ჯანიშინი ლევანი ორჯერ იყო დაოჯახებული. 1672 წელს მან ცოლად შეირთო თუთა გურიელი, ასული ქაიხოსრო I გურიელისა, რომელიც გურიაში 1626-1660 წლებში მთავრობდა.

ლევანს და თუთას შეეძინათ ასული ზვარამზე და სამი ვაჟი, ქართლის მომავალი მეფენი – ქაიხოსრო I (1674-1711), რომელსაც თავისი პაპის (დედის მამის) სახელი ერქვა, ვახტანგ VI (1675-1737), რომელსაც ასევე თავისი პაპის (მამის მამის) სახელი ერქვა და მომავალი კათოლიკოს-პატრიარქი დომენტი IV (1676-1742),⁸⁶ რომელიც ამ თანამდებობაზე 1704-1724 და 1738-1741 წლებში მოღვაწეობდა.⁸⁷

1678 წელს თუთა გურიელი გარდაიცვალა.⁸⁸

დაქვრივებულმა ლევანმა 1680 წელს ცოლად შეირთო თინათინ გიორგის ასული ავალიშვილი (გარდაიცვალა 1708 წელს), რომელმაც შვა და აღზარდა 3 ვაჟი, უფლისწულები – იესე (1682-1727), მომავალი მეფე იესე I, სვიმონი (1682-1741), მომავალი გამგებელი და თეიმურაზი (1688-1710).⁸⁹

გარდა ამისა, ლევანს შვილები მხევალთაგანაც ჰყავდა. მათ შორის იყვნენ: აღარნასე (1707-1784), ხორეშანი (ჩანს 1724 წელს), კონსტანტინე (გარდაიცვალა 1756 წელს), ანა, როსტომი (დაიღუპა 1722 წელს), დავითი (ჩანს 1674-1703 წლებში), თომა (ჩანს 1688-1703 წლებში) და ალექსანდრე (1689-1711).⁹⁰

ვახტანგ VI

(მმართველობის მეორე პერიოდი)

ვახტანგ ლევანის ძე ბაგრატიონი, რომელიც ცნობილია ვახტანგ VI-ის

⁸⁵ მ. ქავთარია. ლევანი – ქართლის ჯანიშინი, გვ. 511-512.

⁸⁶ Дворянские роды Российской империи. Т. III, გვ. 43.

⁸⁷ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები. ავტორთა კოლექტივის ნაშრომი რ. მეტრეველის რედაქციით. თბ. 2000, გვ. 117-119.

⁸⁸ Дворянские роды Российской империи. Под редакцией С. Думина. Т. IV. С. Думин. Ю. Чиковани. Князья Царства Грузинского. Москва. 1998, გვ. 38.

⁸⁹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 47.

⁹⁰ ბაგრატიონები. სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, ნუსხა № 4.

სახელით, ქართლის ჯანიშინის ანუ გამგებლის თანამდებობაზე 1704-1712 წლებში იმყოფებოდა. იმ პერიოდში იგი ქრისტიანად რჩებოდა.

ბატონიშვილობის პერიოდში, კერძოდ, 1688 წლიდან ვახტანგი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა შემდეგი მხედრული წარწერა: „*ძე ლეკანისა ვახტან(ნ)ე ძირზე*“. გამგებლობის (ჯანიშინობის) პერიოდში იგი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „*რთოდ ვარ დავითის, ძველ ლომად ვით ის, ვახტანგე ვამტკიცებ ძევის ძეობით*“. ⁹¹

საგულისხმოა, რომ სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის მქონე ყველა დოკუმენტში გამგებელი ვახტანგი პატივისცემით ასახელებდა თავის მამას – ლევანს. ერთ-ერთი ასეთი გახლავთ ქართული სახელმწიფო-ადმინისტრაციული სამართლის ძეგლი „დასტურლამალი“, რომელიც სხვადასხვა დროს შედგენილი დასტურლამალების ანუ გარიგების წიგნთა თუ დებულებათა კრებულია. 1707-1709 წლებში იგი სისტემურად დაალაგა და ნაწილობრივ თავისი დებულებით შეავსო ჯანიშინმა ვახტანგმა, რითაც ეს ძეგლი ერთიან სჯულდებად გადააქცია. ⁹²

„დასტურლამალის“ შესავალში ქართლის ჯანიშინი ვახტანგი გვამცნობს: „*ძემან ერანის მდივან-ბეგის შაჰყული-ხანისამა (ხაზგასმა ჩვენი. - ნ. კ.), საქართველოს ჯანიშინმან, ბატონიშვილმან, პატრონმან ვახტანგ, ოდეს ვიგულეთ და ვიგულისმოდგინეთ წესი და განგება სამეფოსა დარბაზობისა და განუჩინეთ და განუწესეთ წიგნითა ამით, რათა ყოველნი ხელისუფალნი და მოქმედნი დარბაზნისა რიგისანი ესრეთ იქცეოდნენ და განაგებდნენ თავის თვისნი მოხელენი სახელოთა თვისთა. და წესითა და შემსგავსებითა იქცეოდნენ*“. ⁹³

ვახტანგმა თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოაჭრევინა სპილენძის მონეტები თავისი სახელის დაქარაგმებით – ვ-ტ-გ ან ვ-გ (მხედრული შრიფტით). მონეტების შუბლზე (ავერსზე) გამოსახულია სამანძიანი ხომალდი, ხოლო მეორე მხარეს – ზოდიაქოს ნიშანი „თევზები“, რომლებიც ერთმანეთის საპირისპიროდ მიცურავენ. ⁹⁴

აღნიშნულ მონეტებზე მათი მოჭრის თარიღი აღნიშნულია როგორც

⁹¹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 39-40.

⁹² ი. სურგულაძე. დასტურლამალი. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. 2. თბ. 2012, გვ. 334.

⁹³ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ. 1965, გვ. 239.

⁹⁴ თ. ლუნდუა, გ. ლუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად), ფული საქართველოში, გვ. 84.

ქრისტიანული წელთაღრიცხვით, ასევე ჰიჯრით, რაც პირველი შემთხვევაა ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიაში. ამით თბილისის სამეფო ზარაფხანაში განახლდა ქართულწარწერიანი ლითონის ფულის მოჭრა, რაც ორ საუკუნეზე მეტხანს შეწყვეტილი იყო. ამით ქართლის ბაგრატიონმა მმართველებმა სამონეტო რეგალია დაიბრუნეს.⁹⁵

ბუნებრივია ჩნდება კითხვები: რატომ გამოსახა ვახტანგ VI-მ თავისი ჯანიშინობის პერიოდში მოჭრილ მონეტებზე ხომალდი? ქართლის სამეფოს ხომ ზღვა არ ემიჯნებოდა? რატომ გამოსახა მან იმავე მონეტებზე ზოდიაქოს ნიშანი „თევზები“? ვახტანგი ხომ 15 სექტემბერს დაიბადა⁹⁶ და თუ ასტროლოგიას ვერწმუნებით, მისი ზოდიაქოს ნიშანი გახლდათ „ქალწული“ და არა „თევზები“.

ვფიქრობთ, აღნიშნულ ფაქტს შეიძლება გარკვეული ახსნა მოეძებნოს.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ვახტანგ VI დედის მხრიდან განეკუთვნებოდა გურიელთა (იმავე ვარდანისძეთა) საგვარეულოს, რომელიც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარე საქართველოს ერთ-ერთ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეს – გურიას საუკუნეთა განმავლობაში განაგებდა. გურიელი ჯერ ერისთავი იყვნენ, შემდეგ – ერისთავთერისთავნი, ხოლო XV საუკუნიდან – მთავარი. 1829 წლის დეკემბერში რუსეთის იმპერატორმა გურიის სამთავრო გააუქმა და თავისი იმპერიის ნაწილად აქცია.⁹⁷

გურიელები იმდენად მძლავრი და ამბიციური მთავრები იყვნენ, რომ მათ პრეტენზია თვით იმერეთის ხელმწიფობაზეც კი ჰქონდათ. ისინი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში სამეფო ტახტს ეცილებოდნენ ბაგრატიონთა იმერეთის შტოს წარმომადგენლებს, რომლებსაც ზოგჯერ კიდევაც სჯაბნიდნენ და სამეფო ხელისუფლების უზურპაციასაც ახერხებდნენ.

პირველი გურიელი, რომელმაც 1668 წელს იმერეთის სამეფო ტახტზე ასვლა მოახერხა, იყო დემეტრე სვიმონის ძე, რომელიც გურიაში 1659-1664 წლებში მთავრობდა.

1681-1683 წლებში იმერეთის სამეფო ტახტი ეკავა გიორგი III გურიელს, რომელიც გურიაში 1664-1684 წლებში მთავრობდა და იყო ბიძა (დედის ძმა) ვახტანგ VI-ისა.

⁹⁵ ნ. ჯავახიშვილი. ვახტანგ VI-ის მონეტა. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. III, თბ. 2014, გვ. 229.

⁹⁶ გ. მაისურაძე, ს. ცაიშვილი. ვახტანგ VI. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. III, თბ. 2014, გვ. 225.

⁹⁷ Дворянские роды Российской империи. Т. IV, გვ. 35-36; ქ. ჩხატარაიშვილი. გურიელები. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. II, თბ. 2012, გვ. 217.

1701-1702, 1711-1712 და 1713-1714 წლებში იმერეთის სამეფო ტახტი ეკავა მამია III გურიელს, ზემოხსენებული გიორგი III-ის ვაჟს (ანუ ვახტანგ VI-ის ბიძაშვილს დედის მხრიდან), რომელიც გურიაში 1689-1714 წლებში მთავრობდა.

ამ უკანასკნელის ვაჟმა – გიორგი IV გურიელმა, რომელიც 1714-1716 და 1717-1726 წლებში მთავრობდა, 1716 წელს იმერეთის სამეფო ტახტი სამიოდე თვით დაიკავა.⁹⁸

ოლღა სოსელიას მართებული დასკვნით: „50 წლის მანძილზე გურიელებმა სიცოცხლე გაუმწარეს იმერეთის მეფეებს. იმერეთის სამეფოს მიმართ გურიელების მძლავრობა გიორგი გურიელის მეფობით დამთავრდა. XVIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან იმერეთის მეფეები ახერხებენ მეტ-ნაკლებად ტახტზე მომაგრებას“.⁹⁹

ჩვენი კარადით, ხომალდისა და თევზების გამოსახვით, ვახტანგ VI-მ ხაზი გაუსვა თავის გენეტიკურ წარმომავლობას (დედის მხრიდან) გურიელთაგან, რომლებიც ზღვაზე გამავალი გურიის სამთავროს მემკვიდრეობითი მფლობელნი იყვნენ. იმავდროულად, ეს შესაძლოა მიანიშნებდეს ვახტანგის სწრაფვაზე ევროპული ცივილიზაციისაკენ, რაც მოგვიანებით დადასტურდა მის მიერ სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში მივლინებითაც (1713-1716 წლებში).

1709 წლის 21 აპრილს, ავღანელებმა, რომლებსაც მირ-ვეის ჰოთაქი სარდლობდათ, ყანდაარში მყოფი სპარსეთის სპასალარი და ყანდაარის ბეგლარბეგი – გორგინ-ხანი (ანუ იგივე ქართლის მეფე გიორგი XI) ვერაგულად მოკლეს.¹⁰⁰

ვინაიდან გიორგი XI-ის ერთადერთი ვაჟი – უფლისწული ბაგრატი ჯერ კიდევ XVII საუკუნის 90-იანი წლებში, ავღანეთის ქალაქ ჰერათში გარდაიცვალა,¹⁰¹ ამის შემდეგ, გიორგი XI-ის ლეგიტიმურ მემკვიდრედ მი-

⁹⁸ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთი XVIII საუკუნეში (ნარკვევები). თბ. 1982, გვ. 7-18; Дворянские роды Российской империи. Т. IV, гл. 38; საქართველოს მეფეები, გვ. 252-254; Н. Сычев. Книга Династий, гл. 621.

⁹⁹ ო. სოსელია. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან (XIII საუკუნის შუა წლებიდან - XIX საუკუნის დამდეგამდე). I. გურიის სამთავროს წარმოშობისა და გურიელების ვინაობის საკითხისათვის. კრებული „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვეთი 30. თბ. 1954, გვ. 127.

¹⁰⁰ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 484; საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 46.

¹⁰¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 472; ქართული

სივე მომდევნო ძმა – უფლისწული ლევანი ითვლებოდა. ეს მხოლოდ სამ თვეს გრძელდებოდა.

საისტორიო წყარო გვაუწყებს: „1709 წლის 13 ივლისს ისპაანში მიცვალა მეფე ლევანი“. ¹⁰²

მამის გარდაცვალების შემდეგ, ვახტანგ VI-ის ჯანიშინობა ქართლში, კიდევ სამ წელიწადს გრძელდებოდა.

ქაიხოსრო I, იგივე ხოსრო-ხანი

სპარსეთის მდივანბეგისა და ქართლის ჯანიშინის ლევან I-ის გარდაცვალების შემდეგ, შაჰინშაჰმა ვალის ტიტული უბოძა მის უფროს ვაჟს – ქაიხოსროს (1674-1711), რომელსაც გამაჰმადიანების შემდეგ – ხოსრო-ხანი ეწოდებოდა. ¹⁰³

უფლისწულობის პერიოდში ქაიხოსრო იყენებდა საბეჭდავს, რომელზედაც ამოტვიფრული იყო მხედრული წარწერა: „*მონა ღთისა ქ(ა)იხოსრო მირზ(ა)*“. ეს საბეჭდავი 1688 წლით თარიღდება. ¹⁰⁴

ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს, რომ სპარსეთის შაჰინშაჰმა ჰუსეინ I-მა „ქაიხოსროს, ძესა ლევანისასა, მისცა ქართლი სამეფოდ და სპასალარობა ერანისა“. ¹⁰⁵

ქაიხოსრო I – ქართლის მეფედ ითვლებოდა 1709-1711 წლებში, თუმცა იმაჟად ის სპარსეთსა და ავღანეთში იმყოფებოდა. შაჰინშაჰმა ქაიხოსროს საგამგეოდ უბოძა ქალაქები – თავრიზი და ბარდა, რაც დიდ პატივს ნიშნავდა.

1711 წლის 17 სექტემბერს, ქაიხოსრო I ავღანეთის ქალაქ ყანდაარზე იერიშის დროს დაიღუპა. ¹⁰⁶ სხვა ცნობის თანახმად, ეს მოხდა იმავე წლის 26 ოქტომბერს. ¹⁰⁷ ამდენად, იგი მხოლოდ *de jure* მეფე გახლდათ.

ეპისტოლური წყაროების კორპუსი XV ს. - 1762 წ. ტ. I. შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო მ. ბერძინიშვილმა. თბ. 1989, გვ. 119.

¹⁰² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 47.

¹⁰³ კ. კვაშილავა. გიორგი XI და ქაიხოსრო, გვ. 184.

¹⁰⁴ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 45.

¹⁰⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 485.

¹⁰⁶ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 47; საქართველოს მეფეები, გვ. 195-199.

¹⁰⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება. ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, გვ. 28; ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 490.

სვიმონ III

ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპული ქართლის მეფის ქაიხოსრო I-ის მომდევნო ძმა – ჯანიშინი ვახტანგი შაჰინშაჰმა სპარსეთში დაიბარა. სპარსეთში მიმავალ ვახტანგს ქართლის სამეფოს მართვა, წესით უნდა მიენდო უფლისწულ იესესათვის, რომელიც მის ნახევარძმებს შორის უფროსი გახლდათ. ამის მიუხედავად, მან იესეს გვერდი აუარა და გამგებლობა მის მომდევნო ძმას – უფლისწულ სვიმონს (1682-1741) ჩააბარა.

საისტორიო წყარო გვამცნობს: „1712 წლის აპრილის კბ მეფე ვახტანგი წაბრძანდა სპარსეთში ყეენთან 300 კაცით. ქართლის გამგებლად დატოვა თავისი ძმა სვიმონ და აქორწინა ერისთავის ბარძიმ მღვიანბეგის ასულ გუქაზედ“. ¹⁰⁸

ვახუშტი ბატონიშვილი გვაუწყებს, რომ ისპაჰანს მიმავალმა მამამისმა „დაუტევა ძმა თვისი სვიმონ გამგედ ქართლისა“. ¹⁰⁹

ასე რომ, ვახტანგი თავის მომდევნო ნახევარძმაზე – იესეზე მეტად, უმცროს ნახევარძმას – სვიმონს ენდობოდა. შემდეგში გამოჩნდა, რომ ვახტანგის ასეთი დამოკიდებულება იესესადმი უსაფუძვლო არ ყოფილა.

თავისი ბატონიშვილობის პერიოდში, კერძოდ, 1691-1711 წლებში სვიმონი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „*ძოსავი ღთისა ბატონიშვილი სვიმონ*“. ¹¹⁰

უფლისწული სვიმონი ქართლის სამეფოს 1712-1714 წლებში განაგებდა. თავისი მმართველობის პერიოდში იგი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „*საქართველოს გამგებელი ბატ(ო)ნიშვილი სვიმონ*“. ¹¹¹

ორწლიანი გამგებლობის პერიოდში სვიმონმა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ღონისძიება გაატარა. კერძოდ, მან თბილისის სამეფო სტამბაში დააბეჭდინა კურთხევანი, რომელიც ყანჩაველმა კვიპრიანე სამთავნელმა იერუსალიმში ყოფნის პერიოდში თარგმნა. ¹¹²

სვიმონ გამგებელმა თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოაჭრევინა სპილენძის მონეტები თავისი სახელის დაქარაგმებით – ს-მ-ნ და ფრთოსანი ურ-

¹⁰⁸ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 48.

¹⁰⁹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 491.

¹¹⁰ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 45.

¹¹¹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 45.

¹¹² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 48.

ჩხულის, ანუ იმავე დრაკონის გამოსახულებით.¹¹³

აღნიშნული მოღვაწეობიდან ჩანს, რომ თავისი გამგებლობის დასაწყისში სვიმონი იზიარებდა უფროსი ნახევარძმის პოლიტიკურ პროგრამას. იგი მეთაურობდა ქართული არისტოკრატიის მოწინავე ნაწილს, რომელიც პოლიტიკურ-კულტურულ ასპარეზზე ვახტანგ VI-ის მიერ წამოწყებულ ეროვნულ პროგრამას ახორციელებდა.

სვიმონ გამგებელმა დააპატიმრა თავისი ნახევარძმა — კათოლიკოს-პატრიარქი დომენტი, რომელიც სამეფო ტახტის მისაღებად მზად იყო განმოსილიყო, დაოჯახებულიყო და გამაჰმადიანებულიყო.¹¹⁴

თავისი მმართველობის დასასრულს, ქართლის გამგებელმა სვიმონმა ვახტანგისეულ გეზს გადაუხვია.

ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვითხრობს: „სვიმონ მართვიდა უფროს მოხუცებით და არა შეიშინეს ღუთისა. არამედ ჰყვეს ესეცა: შეიპყრა სვიმონ კათალიკოზი დომენტი ზაკვით და წარმოუვლინა ბაქარს, რათა აღმოხადოს თუალნი. გარნა არა ჰყო ესე დედოფალმან რუსუდან“.¹¹⁵

რუსუდან დედოფალში იგულისხმება ვახტანგ VI-ის მეუღლე რუსუდანი, რომელიც ყაბარდოელი მთავრის ასული გახლდათ.¹¹⁶

მართალია, სვიმონ ლევანის ძე მეფე არ ყოფილა, მაგრამ ვინაიდან იგი ქართლის გამგებელი იყო, მას, როგორც ბაგრატიონ მმართველს, შესაბამისი რიგითი ნომერიც უნდა ჰქონდეს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1633 წლიდან დაწყებული, იგი იყო ქართლის სამეფოს ერთადერთი ბაგრატიონი მმართველი, რომელიც არ გამაჰმადიანებულა და ბოლომდე ქრისტიანად დარჩა.

ისმის კითხვა — რომელი რიგითი ნომერი უნდა განესაზღვროს ქართლის ბაგრატიონ გამგებელ სვიმონს?

ქართლის სამეფოს მანამდე ორი სვიმონი მართავდა: 1) ლუარსაბ I-ის ვაჟი — **სვიმონ I** (1537-1611), რომელიც 1556-1600 წლებში მეფობდა და 2) ბაგრატ VII-ის ვაჟი — **სვიმონ II**, რომელიც 1619 წლიდან მეფობდა.

აქვე დავსძენთ, რომ 1625 წლის 25 მარტს, მარტყოფთან მომხდარ ბრძოლაში ქართველთა ლაშქრის მიერ სპარსელთა ჯარის დამარცხების შემ-

¹¹³ თ. ღუნდუა, გ. ღუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში, გვ. 84.

¹¹⁴ ლ. ტუხაშვილი. პოლიტიკური ვითარება XVIII საუკუნის პირველ ოცეულში, გვ. 404-405.

¹¹⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 493.

¹¹⁶ ნ. ჯავახიშვილი. ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან. თბ. 2005, გვ. 45-46.

დეგ, მაჰმადიანი სვიმონ II თბილისიდან გაიქცა და აღჯაყალის (ამჟამად – მარნეულის მუნიციპალიტეტის ტერიტორია) ციხეში ჩაიკეტა. იმავე წლის 1 ივლისს, მარაბდასთან მომხდარ ბრძოლაში ქართველთა დამარცხების შემდეგ, შაჰ აბას I-მა სვიმონ II თბილისში დააბრუნა. ამის მიუხედავად, 1625-1632 წლებში ქართლში ორიანობა ანუ ორმეფობა სუფევდა. სვიმონ II-ის ძალაუფლება მხოლოდ თბილისსა და საბარათიანოზე, ანუ ქვემო ქართლზე ვრცელდებოდა, ხოლო ქართლის დანარჩენ ნაწილს, კახეთთან ერთად განაგებდა ქრისტიანი მეფე თეიმურაზ I (1589-1663).

სვიმონ II ფაქტობრივად იყო სპარსეთის შაჰინშაჰის ნების უსიტყვოდ აღმსრულებელი მუსლიმი ვალი, რომელიც მასზე მინდობილი სამეფოს მხოლოდ ნაწილს ფლობდა. მას თავისივე სამეფოს მოსახლეობის უმეტესობა არ აღიარებდა. მიუხედავად ამისა, იგი ჩვენს ისტორიოგრაფიაში მაინც ქართლის მეფედ იხსენიება. აქვე დავსძენთ, რომ მის მამას – მაჰმადიან ბაგრატ-ხანს, იმავე ბაგრატ VII-ს, რომელიც 1615-1619 წლებში რეალურად მხოლოდ ქვემო ქართლს განაგებდა, სამეფოს ქრისტიანი მოსახლეობა დაცინვით „საბარათიანოს ბატონს“ ეძახდა. ამის მიუხედავად, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ისიც მეფედ იხსენიება.¹¹⁷

სვიმონ-ხანის (იმავე სვიმონ II-ის) სახელით გაცემულ სპარსულენოვან საბუთებზე დასმულია ასევე სპარსულწარწერიანი ბეჭედი წარწერით, რომელიც ასე ითარგმნება: „*ძონა შაჰ-აბასისა სვიმონ*“. ¹¹⁸

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ვფიქრობთ, რომ მართებული იქნება, თუ ვახტანგ VI-ის მიერ ქართლის გამგებლად დატოვებულ მის ძმას – სვიმონს, როგორც ქრისტიანული აღმსარებლობის ბაგრატიონან მმართველს – **სვიმონ III-ის** სახელით მოვიხსენიებთ. თუმცა, იქვე მკაფიოდ უნდა აღინიშნოს, რომ იგი გახლდათ გამგებელი და არა მეფე.

იესე I და ვახტანგ VI

შაჰინშაჰმა სოლთან ჰუსეინმა, იმავე ჰუსეინ I-მა, ქართლის ვალის თანამდებობაზე დანიშვნის სანაცვლოდ, ვახტანგს გამაჰმადიანება მოსთხოვა. ვახტანგი რჯულის გამოცვლაზე 4 წლის (1712-1716 წწ.) განმავლობაში

¹¹⁷ საქართველოს მეფეები, გვ. 188-189.

¹¹⁸ მ. ბერძნიშვილი. ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის წერილობითი წყაროები (წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევები). თბ. 1989, გვ. 32.

მტკიცე უარს აცხადებდა. ამის გამო, იგი სპარსეთში, ფაქტობრივად პატიმრობაში იმყოფებოდა.

ვახტანგის სულიერად გატეხვის მიზნით, ჰუსეინ I-მა 1714 წლის 10 მარტს ქართლის ვალის თანამდებობაზე დაადგინა მისი ნახევარძმა, უფლისწული იესე, რომელიც საქართველოში გამოისტუმრეს.¹¹⁹

მემატიანის შეფასებით, იესე „იყო მხნე, ახოანი, ჰაეროვანი, მოწყალე, უხვი, მაღალთა და მდაბალთა მიმცემი, ღვინ-სიხარულთა, შუება-განცხრომათა მოყვარე, სამღუდელთა პატივისმცემელი და დალოცვის ყოველთა ქართველთა და გარდააყარეს ოქროი და ვერცხლი მრავალი დიდებულთა და წარჩინებულთა. და იყო ესე ფრიად მიქცეულ მაჰმადიანობასა ზედა და მქცევი მათებრ, მდიდარი და ამაყი“.¹²⁰

თავისი ბატონიშვილობის პერიოდში, კერძოდ, 1703-1704 წლებში იესე იყენებდა საბეჭდოს, რომელსაც ამშვენებდა შემდეგი მხედრული წარწერა: „*მოსავი ღთისა, ძე მეფისა, ბეჭდს ვამტკიცებ იასე*“.¹²¹

საყურადღებოა, რომ ამ წარწერაში იესეს მამა, ზემოხსენებული ლევან ვახტანგის ძე – „მეფედ“ იხსენიება.

გამაჰმადიანებული იესე 1705-1714 წლებში შაჰინშაჰის სამსახურში იდგა. იგი მონაწილეობდა აჯანყებული ავღანელებისა და ბელუჯების წინააღმდეგ წარმოებულ ხანგრძლივ ბრძოლაში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ჯერ მისი გვირგვინოსანი ბიძა – გიორგი XI, ხოლო მისი მოკვლის (1709 წ.) შემდეგ, მისი ნახევარი ძმა – ქაიხოსრო I.

1708 წელს ავღანეთში მყოფმა მეფე გიორგი XI-მ თავისი ძმისწული იესე ქირმანის მხარის ნაიბად დაადგინა. მომდევნო წელს, გიორგი XI-ის დაღუპვის შემდეგ, ჰუსეინ I-მა იესეს ბეგლარბეგობა უბოძა და სახელად – ალი-ყული-ხანი უწოდა. 1711 წელს იგი სპარსეთის თოფჩიბაშად ანუ არტილერიის სარდლად დანიშნეს.¹²²

შაჰინშაჰის მიერ ქართლის ვალის თანამდებობაზე დადგენილი იესე – 1714 წლის 1 ოქტომბერს იესე თბილისში შემოვიდა, სადაც მას თავისი უმ-

¹¹⁹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 45-48.

¹²⁰ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 493-494.

¹²¹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 41.

¹²² ვ. გუჩუა. იესე/ალიყული-ხანი. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. IV. თბ. 2018, გვ. 205; მ. ქიქოძე. ქართლის მეფე იესე „ალიყული ხან“ ბაგრატიონის მოღვაწეობა (1686-1727). კრებული „ანალები“. ტ. II. თბ. 2004, გვ. 48.

ცროსი ძმა – გამგებელი სვიმონი შეეგება.¹²³

იესე I – ქართლის სამეფოს ჯერ ორ (1714-1716), ხოლო შემდეგ სამ (1724-1727) წელიწადს, ანუ საერთო ჯამში – 5 წელიწადს განაგებდა. მას მოღვაწეობა საქართველოსათვის ურთულეს პოლიტიკურ ვითარებაში მოუხდა. ამ მდგომარეობიდან გამომდინარე, მან, როგორც კარიერისტმა, სარწმუნოება და სახელი რამდენჯერმე შეიცვალა. იგი სხვადასხვა ღროს იყო მართლმადიდებელი ქრისტიანი და მაჰმადიანი, კერძოდ, ჯერ შიიტური, ხოლო შემდეგ სუნიტური ისლამის მიმდევარი.

საგულისხმოა, რომ იესე I, თავისი მეფობის პირველ პერიოდში კულტურულ მოღვაწეობას ეწეოდა და ქრისტიანული ლიტერატურის გავრცელებაზედაც ზრუნავდა. მისი ხელშეწყობით, 1716 წელს, თბილისში, განახლებულ ქართულ სამეფო სტამბაში დაიბეჭდა „დავითნი“, რომლის თავსართიც იუწყებოდა: „დავითნი აწ, მეოთხედ დაბეჭდილ ქართულ ენასა ზედა, ჟამსა ამალღებულსა მეფისა უფლისაი იესესი“. ¹²⁴

თავისი მეფობის პერიოდში, კერძოდ, 1714-1716 წლებში იესე იყენებდა საბეჭდავეს, რომლებზედაც ამოტვიფრული იყო შემდეგი მხედრული წარწერები: 1) „*ქ. მღითი მეფე, ცხებით იესე, თესლ ტომად დავითიანი*“; 2) „*ღმერთო, სასჯელი შენი მეფესა მიეც და სიძარტლე შენი ძესა მეფისასა. ქკსა უბ, ინდიკტიონს მეფობისა ჩვენისასა ა, მეფედ აღმოვედ იესე, ხე ნორჩად დავითიანი აღიფულისხან სახელმძესა ვამ(ტ)კიცებ დო(ვ)ლათიანი*“. ¹²⁵

სპარსეთში, ფაქტობრივად ოთხწლიან პატიმრობაში მყოფი ვახტანგ VI იძულებული გახდა, რომ 1716 წელს მაჰმადიანობა მიეღო.

შაჰინშაჰმა სოლთან ჰუსეინმა ვახტანგს ვალის ტიტული უბოძა და სახელად – „ჰუსეინყული-ხანი“ უწოდა, თუმცა 1719 წლამდე სპარსეთში დაიტოვა. მას სპარსეთის სპასალარობა და საგამგებლოდ თავრიზი და ბარდა უბოძეს. ¹²⁶

1716 წლიდან სამშობლოში ჩამოსვლამდე გორჯესთანის ვალი ვახტანგი – *de jure* მეფე გახლდათ. ეს იყო მისი მმართველობის რიგით მესამე პერიოდი.

¹²³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 48.

¹²⁴ მ. ქიქოძე. ქართლის მეფე იესე „ალიყული ხან“ ბაგრატიონის მოღვაწეობა (1686-1727), გვ. 49-50.

¹²⁵ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 41-42.

¹²⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 494-495.

ბაქარ I

(მმართველობის პირველი პერიოდი)

ვახტანგის გამაჰმადიანების შემდეგ, იესე I ვალის თანამდებობიდან გადაყენეს და ქართლის მართვა მიანდეს უფლისწულ ბაქარ ვახტანგის ძეს (1700-1750), რომელიც ამ სამეფოს ორ წელიწადს, მამის დაბრუნებამდე განაგებდა.

1716 წლის აგვისტოში ბაქარმა მაჰმადიანობა აღიარა და „შაჰნავაზ-ხანად“ იწოლა. მას გადასცეს შაჰინშაჰისაგან გამოგზავნილი: ვალის ბოძების რაყამი (ბრძანება), თაჯი ანუ გვირგვინი, მურასა ხმალ-ხანჯალი, ოქროს სურა, თასი, ყალიონი და ოქროთი შეკაზმული ბედაური. ბაქარი სამეფოს მართვას სექტემბერიდან შეუდგა.¹²⁷

შაჰნავაზ-ხანს, ანუ იმავე ბაქარს, მისი ძმა ვახუშტი ბატონიშვილი – მეფედ იხსენიებს.¹²⁸

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ მანამდე ქართლის სამეფოს უკვე მართავდა ამ სახელის მქონე ორი ბაგრატიონი ხელმწიფე, რის გამოც ბაქარი – შაჰნავაზ III-დ უნდა ჩაითვალოს.

თავისი ბიძის – ჯანიშინ სვიმონ III-ის მსგავსად, ბაქარმა თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოაჭრევინა სპილენძის მონეტები თავისი სახელის დაქარაგმებით – **ბ-ქ-რ** და ფარშავანგის გამოსახულებით.¹²⁹

ბაქარ I-ის გამეფების შემდეგ, მეფედყოფილი იესე თელავში გაიხიზნა. იგი შეიპყრეს და ბაქარს გადასცეს.

თბილისში პატიმრობისას იესემ უარყო ისლამი და კვლავ ქრისტიანობა დაიბრუნა.¹³⁰

1716-1717 წლებში ბაქარი იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „ქეს და სასოება ბაქარ დავითიანს“, ხოლო 1717-1718 წლებში კი მან დაიწყო გამოყენება ბეჭდისა წარწერით: „რტო დავითისა, ძე ვარ მეფისა, ქართლის გამგებლად ბაქარ ხმობილი, ქორონიკონი ჩლიზ“. ¹³¹

¹²⁷ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 49-50.

¹²⁸ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 496.

¹²⁹ თ. დუნდუა, გ. დუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). ფული საქართველოში, გვ. 85.

¹³⁰ ვ. გუჩუა. იესე/ალიყული-ხანი, გვ. 205.

¹³¹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 37-41.

ვახტანგ VI (მმართველობის მეოთხე პერიოდი)

1719 წლის აგვისტოში მეფე ვახტანგ VI სამშობლოში დაბრუნდა და თავისი მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა.

ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს: „მოვიდა მეფე ვახტანგ ტფილისს... დაჯდა ტახტსა ზედა; შეჰფიცეს ყოველთა ქართველთა მეფობისა მისისა მტკიცედ ერთგულებასა ზედა და დალოცეს ყოველთა ქართველთა მეფედ და მიულოცეს და გარდააყარეს ოქრო და ვერცხლნი მრავალნი დიდებულთა, წარჩინებულთა, აზნაურთა, კათალიკოზმან და ეპისკოპოს-არქიმანდრიტთა (არამედ ესე წესი ძუელითვე იყო საქართველოსა და უყოფდიან ყოველთა ესრეთ ტფილისს და მიერით უხმობდნენ მეფედ და თვინიერ მისა არა)“.¹³²

ვახტანგ VI-მ თავის ნახევარძმას – იესეს დანაშაული მიუტევა და პატიმრობიდან გაათავისუფლა. იესეც შეურიგდა თავისი უფროსი ძმის მეფობას და მისი მხარდამჭერი გახდა. მისი ძალისხმევით, ქართლის სამეფომ დაიბრუნა მცხეთა, რომელიც იმხანად კახეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

1721 წელს ვახტანგმა იესე ქართლის მსახურთუფროსად დაადგინა. იმავედროულად, იესეს დაუბრუნეს ჩამორთმეული ქონება, ხოლო საუფლისწულო მამულად – მუხრანი უბოძეს.¹³³

მებატინე გვაუწყებს: „მეფესა ძმა თვისი იესე პირველვე გამოეყვანა პატიმრობიდან და მისცა მუხრანი და მსაჯულთუხუცესობა“.¹³⁴

ამ თანამდებობაზე ყოფნისას იესე იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „*ღთის მონა, ვახტანგ მეფის ძმა მსაჯულად მღევი იესე*“.¹³⁵

1722 წელს სპარსეთში შეჭრილმა ავღანელებმა (დილზაებმა), რომელთაც მირ-ვეის ჰოთაქის ვაჟი – მირ-მაჰმუდი სარდლობდათ, 8 მარტს, გულნაბადთან მომხდარ ბრძოლაში სპარსელთა ჯარი გაანადგურეს. ამ ბრძოლაში დაიღუპა სპარსეთის ყულარადასი როსტომ-მირზა, იგივე უფლისწული როსტომ ლევანის ძე, რომელიც ვახტანგ VI-ის ნახევარძმა იყო. ამის შემდეგ მომხდურებმა დაიკავეს ისპაჰანის გარეუბანი და შეჩერდნენ ალავერდი ხან

¹³² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 500.

¹³³ ვ. გუჩუა. იესე/ალიყული-ხანი, გვ. 205; მ. ქიქოძე. ქართლის მეფე იესე „ალიყული ხან“ ბაგრატიონის მოღვაწეობა (1686-1727), გვ. 49-50.

¹³⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 500.

¹³⁵ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 42.

უნდილაძის მიერ აგებულ ხიდთან, რომლის ალუბაც მისი ველარ მოახერხეს. ასე დაიწყო ისპაჰანის ალყა, რომელიც 7 თვეს გაგრძელდა.¹³⁶

შაჰინშაჰმა სოლთან ჰუსეინმა ვახტანგ VI დაადგინა აზერბაიჯანის (იგულისხმება დღევანდელი სამხრეთ აზერბაიჯანი, რომელიც ირანის შემადგენლობაშია) სპასალარად, ხოლო ბაქარი – სპარსეთის ყულარაღასად, რის სანაცვლოდაც მამა-შვილს ავღანელებთან ბრძოლაში დახმარება სთხოვა.

ვახუშტი ბატონიშვილი გვამცნობს: „მაშინ მოუწერა ყენმან მეფესა, რათა მწე ექმნეს... აგვისტოს კოჟორს მყოფს მოუვიდა მეფეს ყენისაგან თაჯი და ჯილა, ხრმალი და ხანჯალი მოოჭვილნი და სპასპეტობა ადრიბეჟანი-სა, რათა დაიპყრას შირვანი, რამეთუ აქუნდა ლეკთა დაპყრობილი“. ¹³⁷

შაჰინშაჰის მუდარის მიუხედავად, მას არ დაეხმარა ვახტანგ VI, რომელსაც იმ დროს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი ჰქონდა გაბმული რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-თან და მისი ჯარის ჩამოსვლას სულმოუთქმელად ელოდებოდა. ვახტანგმა სპარსეთში გამგზავრება გადააფიქრებინა თავის ვაჟს – ბაქარსაც, რომელიც როგორც ყულარაღასი, 1722 წლის მაისში სოლთან ჰუსეინის დასახმარებლად მიდიოდა. ¹³⁸

ქართველთა დახმარების გარეშე დარჩენილი სეფიანთა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი სრულიად სპარსეთის სამეფო ტახტზე – სოლთან ჰუსეინი – უძლური აღმოჩნდა მომხდურთა წინაშე, რომლებიც მის სატახტო ქალაქში შეიჭრნენ.

1722 წლის 22 ოქტომბერს ისპაჰანი აიღო ავღანელთა სარდალმა, მირვეის ჰოთაქის ვაჟმა მირ-მაჰმუდმა, რომელმაც საკუთარი თავი შაჰინშაჰად გამოაცხადა. იგი სპარსეთის იმპერიის ნაწილს გარდაცვალებამდე (1725 წლამდე) განაგებდა. ამის შემდეგ სამეფო ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი – აზრაფ-შაჰი, რომელიც 1725-1729 წლებში მეფობდა. ¹³⁹ მისი განდევნის შემდეგ, ჰოთაქის დინასტიის მმართველობა სპარსეთში საბოლოოდ დასრულდა.

¹³⁶ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია (III-XVIII საუკუნეები), გვ. 475-476.

¹³⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 499.

¹³⁸ გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII საუკუნის 20-იან წლებში. ავტორთა კოლექტიური რედაქციული „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“. ტ. IV. საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან - XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. თბ. 1973, გვ. 417.

¹³⁹ Н. Сычев. Книга Династий, гл. 599.

კონსტანტინე III

სპარსეთის სამეფო ტახტდაკარგული სოლთან ჰუსეინ სეფიანის ერთ-ერთი ვაჟი – თაჰმასპ-მირზა თავრიზში გამაგრდა და თავი შაჰინშაჰად გამოაცხადა. მის ხელისუფლებას აღიარებდნენ სპარსეთის მხოლოდ ნაწილში, კერძოდ, სამხრეთ აზერბაიჯანში, გილანსა და მაზანდარანში. იგი 1732 წლამდე მეფობდა და ცნობილია როგორც – თაჰმასპ II.¹⁴⁰ ქართულ ისტორიოგრაფიაში იგი შაჰ-თამაზ II-ის სახელითაც მოიხსენიება.

განაწყენებულმა თაჰმასპ II-მ გადაწყვიტა, რომ სპარსეთის ლალატი-სათვის გორჯესთანის ვალი დაესაჯა. 1723 წლის 10 იანვარს მან ვახტანგ VI-ს ჩამოართვა ქართლის სამეფო და უბოძა კახეთის მაჰმადიან მეფეს კონსტანტინე II-ს, იმავე მაჰმადყული-ხანს,¹⁴¹ რომელმაც ამ წყალობის სანაცვლოდ თაჰმასპის უზენაესობა აღიარა.

კონსტანტინე II იყენებდა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „*მეფე კონსტანტინე*“. ¹⁴²

მემკვიდრე გვაუწყებს, რომ შაჰინშაჰმა „მისცა ქართლი მაჰმად-ყული-ხანს და აღირჩია იგი შაჰთამაზ“. ¹⁴³

ამის შემდეგ კონსტანტინე II საკუთარ თავს ქართლ-კახეთის კანონიერ ბატონ-პატრონად მოიაზრებდა. მან შეკრიბა კოალიციური ჯარი, რომელშიც ქართველების გარდა, გაერთიანებულნი იყვნენ: დაქირავებული დაღესტნელები, განჯისა და ერევნის ხანები – თავიანთი რაზმებითურთ და ქართლში შეიჭრა. 1723 წლის 4 მაისს კახთბატონმა კონსტანტინემ თბილისი აიღო.

თბილისისათვის ბრძოლის პერიოდში ვახტანგ VI-ის ლაშქარში იმყოფებოდნენ მისი ნახევარძმები – მეფედყოფილი იესე და გამგებლადყოფილი სვიმონი. თბილისის დაცემის შემდეგ, ისინი სატახტო ქალაქდაკარგულ ვახტანგს ჩამოშორდნენ.

ვახუშტი ბატონიშვილი თავის ბიძას, სვიმონს საყვედურობდა, რომ მან „არა აჰყარა ხიდი, არცა განამაგრნა საფარნი“, რის გამოც მომხდურებს ქალაქის აღება გაუადვილდათ „და დაიპყრა ტფილისი მაჰმად-ყულიხან“. ¹⁴⁴

კონსტანტინე II-ს ერთგულება შეჰფიცეს ვახტანგ VI-ზე განაწყენე-

¹⁴⁰ Н. Сычев. Книга Династий, гл. 598.

¹⁴¹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 53.

¹⁴² ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 43.

¹⁴³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 501.

¹⁴⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 503-504.

ბულმა ფეოდალებმა, რომელთა შორისაც იყვნენ ქართლის გავლენიანი თავადები: გიორგი არაგვის ერისთავი, შანშე ქსნის ერისთავი, ასევე ბარათაშვილთა და ციციშვილთა ნაწილი.

კახთბატონის გამგებლობა თბილისსა და ქართლის სამეფოს ნაწილში 1723 წლის 4 მაისიდან – 10 ივნისამდე, ანუ ერთ თვეზე მეტხანს გრძელდებოდა. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, ამ ბაგრატიონან მმართველს შესაბამისი რიგითი ნომერი უნდა მიეკუთვნოს.

ვინაიდან ქართლის სამეფოს მანამდე უკვე განაგებდა ამ სახელის მქონე ბაგრატიონთა ქართლის შტოს წარმომადგენელი – კონსტანტინე II, რომელიც 1478-1505 წლებში მეფობდა, ვფიქრობთ, რომ ქართლში 1723 წელს გამეფებულ კონსტანტინეს უნდა ეწოდოს **კონსტანტინე III**.

აქვე დავსძენთ, რომ იგივე ხელმწიფე, იმავდროულად, როგორც კახეთის მეფე, უნდა იხსენიებოდეს **კონსტანტინე II-ის** სახელით და ასეც იხსენიება, ვინაიდან ამ სამეფოს მანამდე განაგებდა მხოლოდ ერთი კონსტანტინე, იგივე კონსტანტინე I (გამუსლიმებული კახი ბაგრატიონი), რომელიც 1605 წელს მეფობდა.

ბაქარ I

(მმართველობის მეორე პერიოდი)

1723 წელს ქართლის სამეფოში სამხრეთიდან შეიჭრა ოსმალთა ჯარი, რომელმაც 10 ივნისს სატახტო ქალაქი – თბილისი აიღო.¹⁴⁵

კახტანგ VI-სთან შეთანხმებით, მისმა ვაჟმა, სამეფო ტახტის ლეგიტიმურმა მემკვიდრე უფლისწულმა და მეფედყოფილმა ბაქარმა დამპყრობლებთან მორიგება სცადა, რაც მან წარმატებით მოახერხა.

ბაქარის თხოვნით, ოსმალთა ჯარის სარდალმა დააპატიმრა ქართლ-კახეთის მეფე კონსტანტინე II, რომელიც იმჟამად თბილისში იმყოფებოდა.

ოსმალებმა ქართლის მმართველობა ფორმალურად გადასცეს ბაქარს,¹⁴⁶ რომელიც სუნიტურ ისლამზე გადასვლის შემდეგ – იბრაჰიმ-ფაშად იწოდება.¹⁴⁷

ოსმალთა მიერ დატუსაღებულმა კონსტანტინემ (იმავე მაჰმად-ყული-ხანმა) ბაქარს პირობა მისცა, რომ ქართლის მეფობაში არასდროს აღარ შე-

¹⁴⁵ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 55.

¹⁴⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 505.

¹⁴⁷ Дворянские роды Российской империи. Т. III, гв. 48.

ეცილებოდა. ამის შემდეგ, ბაქარის ხელშეწყობით, კონსტანტინე საპატომრო-
დან გააპარეს და კახეთს გაისტუმრეს.¹⁴⁸

ბაქარი მხოლოდ სიმბოლურად ითვლებოდა ქართლის მონარქად, ვინაი-
დან ფაქტობრივი ძალაუფლება ოსმალთა ხელთ იყო.

საისტორიო წყაროს ცნობით, ერთწლიანი მმართველობის შემდეგ,
1724 წლის ივნისში, „ვერ გაუძლო ბაქარმა ოსმალთა მტარვალობასა და გა-
ეცალა“. ¹⁴⁹

ასე დასრულდა ბაქარ I-ის ქართლში მმართველობის მეორე ეტაპი,
რომელიც პირველზე მცირე ხანს გაგრძელდა.

იმავე წლის ივლისში ვახტანგ VI იძულებული გახდა, რომ სამშობლო
დაეტოვებინა. თავისი ცოლშვილისა (მათ შორის მეფედყოფილი ბაქარის) და
მრავალრიცხოვანი ამაღლის თანხლებით, ვახტანგი კავკასიონის ქედიდან ყა-
ბარდოს გავლით რუსეთის იმპერიაში გადაიხვეწა.¹⁵⁰

ვახტანგის და ბაქარის წასვლის მიუხედავად, ბაგრატიონთა ქართლის
შტოს წარმომადგენელთა მმართველობა ამით არ დასრულებულა.

იესე I (მმართველობის მეორე პერიოდი)

ვახტანგ VI-ისა და ბაქარ I-ის რუსეთში წასვლის შემდეგ, სამშობლო-
ში ღარჩენილი მეფედყოფილი იესე I – სუნიტურ ისლამზე მოექცა და მუს-
ტაფა-ფაშად იწოდა. ამის შემდეგ მას ოსმალებმა ქართლის სამეფოს მართვა
მიანდეს.

უფლისწულ ვახუშტის ცნობით: „იესე მიიქცა სჯულსა მათსა ზედა...
ვინაითგან იყო ხორცთმოყვარე. ამისთვის მიენდუნენ მას ურუმნი... იესეს თუცა
არა უწოდდენ მეპატრონედ, გარნა მასვე ჰკითხვიდნენ და იქმოდნენ საქმესა
ქართლისასა მის მიერ. გარნა იგი ხუეჭდა და იღებდა ქუეყანათა ნარდად და
ამით მოირჭვაცა ფრიად“. ¹⁵¹

მკვლევარ მანანა ქიქოძის შეფასებით, „იესეს საბოლოო პოზიცია, მისი
მოღვაწეობის ბოლოს ერთგვარად გამოიკვეთა. იგი წმინდა სოციალური სუ-
ლისკვეთებით, ფეოდალური ფსიქიკის ღაღადღავის უნარობით შეპყრობილი,

¹⁴⁸ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 505.

¹⁴⁹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 55-56.

¹⁵⁰ გ. პაიჭაძე. ვახტანგ VI. თბ. 1981, გვ. 124.

¹⁵¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 505-508.

ერთხელ მოპოვებული და შემდეგ დაკარგული ქართლის სამეფოს გამგებლობის უფლებების აღდგენაზე ფიქრს შეუდგა“. ¹⁵²

მუსტაფა-ფაშად სახელდებული იესე (ყოფილი ალიყული-ხანი) ქართლში ამჯერად სამ წელიწადს მეფობდა. მისი მმართველობა, ისევე როგორც მისი ძმისწული ბაქარისა, ოსმალთა ოკუპაციის პირობებში ფრიად შეზღუდული გახლდათ. 1727 წლის 7 მარტს იგი თბილისში გარდაიცვალა. ¹⁵³

იესე I-ის მეუღლე – დედოფალი ელენე-ბეგუმი დავითის (დათუნას) ასული (1687-1750), გახლდათ ბაგრატიონთა კახეთის შტოს წარმომადგენელი, მეფე თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი. იესეს და ელენე-ბეგუმის ვაჟი – თეიმურაზ ბატონიშვილი (1720-1788) მოგვიანებით ბერად შედგა და 1744-1755 და 1764-1788 წლებში ანტონ I-ის სახელით კათოლიკოს-პატრიარქად მოღვაწეობდა. ¹⁵⁴

ალექსანდრე II

1735 წლის აგვისტოში, სპარსეთის სარდალმა თაჰმასპ ყული-ხანმა (იმავე თამაზ ყული-ხანმა), რომელიც მომდევნო წელს ნადირ-შაჰის სახელით გამეფდა, დასაჯა კახთბატონი თეიმურაზ II და სამეფო ჩამოართვა. მან ქართლ-კახეთის ვალის თანამდებობა უბოძა სამეფო ტახტიდან გადაყენებული თეიმურაზ II-ის ძმისწულს, გამაჰმადიანებულ ალი-მირზას, იმავე ალექსანდრეს, რომელიც გახლდათ კახეთის მეფის დავით II-ის, იმავე იმამ ყული-ხანის (1678-1722) ერთ-ერთი ვაჟი.

ქართლ-კახეთის მეფედ აღზევებული ალექსანდრე იყენებდა რვაკუთხა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა მხედრული წარწერა: „ძირმოღვმით დავითიანი, ალექსანდრე კარ სვიანი“. ¹⁵⁵

მეფედყოფილი თეიმურაზ II ამ ვითარებას არ შეგუებია. იგი გაიხიზნა ფშავში, საიდანაც 1736 წლის გაზაფხულიდან სამეფო ტახტის დასაბრუნებლად ბრძოლა გააჩაღა. ასე დაიწყო კახეთში „ორიანობა“ ანუ ორმეფობა.

იმავე წლის ოქტომბერში ნადირ-შაჰმა ალექსანდრეს ქართლი ჩამოართვა და მხოლოდ კახეთი დაუტოვა. შაჰინშაჰმა ქართლის ვალის თანამდებობა

¹⁵² მ. ქიქოძე. ქართლის მეფე იესე „ალიყული ხან“ ბაგრატიონის მოღვაწეობა (1686-1727), გვ. 51.

¹⁵³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 59.

¹⁵⁴ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, გვ. 123-129.

¹⁵⁵ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 35.

უბოძა ბაგრატიონთა ქართლის შტოს წარმომადგენელს – არჩილ იესეს ძეს (იმავე აბდულა-ბეგს).

1736 წლის მიწურულს, სპარსელებმა თეიმურაზ II დააპატიმრეს.

ნადირ-შაჰმა ინდოეთზე მოწყობილ ლაშქრობაში თან იახლა კახეთის მეფე ალექსანდრე, რომელიც 1737 წლის 23 ნოემბერს, გზად მიმავალი გარდაიცვალა.¹⁵⁶

1738 წელს, თითქმის ორწლიანი პატიმრობის შემდეგ, სპარსელებმა თეიმურაზ II გაათავისუფლეს და სამშობლოში გამოისტუმრეს. მან კახეთის ლაქარგული სამეფო ტახტი დაიბრუნა.

ვინაიდან მართალია, მცირე ხნით, მაგრამ ალექსანდრე დავითის ძე მაინც მეფე იყო, მას, როგორც ბაგრატიონან ხელმწიფეს, შესაბამისი რიგითი ნომერიც უნდა ჰქონდეს.

გამომდინარე იქიდან, რომ ქართლის ბაგრატიონმა ხელმწიფეებმა, დაწყებული კონსტანტინე II-დან (მეფობდა 1478-1505 წლებში) განაგრძეს ერთიანი საქართველოს მეფეთა ნუმერაცია, გამოდის, რომ ალექსანდრეს უნდა ვუწოდოთ – **ალექსანდრე II**, ვინაიდან ამ სახელწოდების მქონე მონარქი საქართველოს უკვე ჰყავდა ალექსანდრე I დიდის სახით, რომელიც 1412-1442 წლებში მეფობდა. იმავდროულად, ვინაიდან კახეთში ამ სახელის მქონე მეფე ორჯერ მეფობდა, კერძოდ, ალექსანდრე I – 1476-1511 წლებში და ალექსანდრე II – 1574-1601 და 1602-1605 წლებში, ზემოხსენებული ალექსანდრე, როგორც კახეთის მეფე, გამოდის – **ალექსანდრე III**.

ამდენად, ალექსანდრე დავითის ძე ბაგრატიონი ქართლში გამოდის ალექსანდრე II, ხოლო კახეთში – ალექსანდრე III.

არჩილ III

ქართლის მეფე იესე I-ს შვილები მხევალთაგანაც ჰყავდა. მისი ვაჟი არჩილი, იგივე აბდულა-ბეგი, ქართლის სამეფო ტახტის პრეტენდენტად ითვლებოდა. ის ქართულ საისტორიო წყაროებში 1716-1762 წლებში იხსენიება.

1735 წელს სპარსელებმა არჩილი დანიშნეს ჯერ გორის, ხოლო შემდეგ – თბილისის ნაიბად ანუ გამგებლად.

მომდევნო წელს, უკვე სპარსეთის შაჰინშაჰად აღზევებულმა ნადირმა, 1736 წლის ოქტომბერში არჩილი ქართლის კალის თანამდებობაზე დაადგინა.

¹⁵⁶ დ. ლომიძე. ყიზილბაშობა 1735-1749 წლების აღმოსავლეთ საქართველოში, გვ. 91-95.

იგი ტახტზე 1737 წლის ნოემბრამდე, ანუ წელიწადზე ოდნავ მეტხანს იჯდა.¹⁵⁷

1738-1744 წლებში ქართლის გამგებლებად (ვალის სტატუსით) ინიშნებოდნენ მხოლოდ მუსლიმი (სპარსელი, ან სხვა წარმომავლობის) ხანები, რომელთა ქრონოლოგიური რიგიც უკვე დადგენილია.¹⁵⁸

ამდენად, ფაქტია, რომ არჩილ იესეს ძე ბაგრატიონი ერთ წელიწადზე მეტხანს ქართლის ვალი ანუ მეფე გახლდათ. ხსენებულ პერიოდში იგი იყენებდა ოთხკუთხა საბეჭდავს, რომელსაც ამშვენებდა ორსტრიქონიანი მხედრული წარწერა: „მეფე არჩილ“.¹⁵⁹

ვფიქრობთ, რომ არჩილს, როგორც ერთ-ერთ ბაგრატიონს ხელმწიფეს, თავისი კუთვნილი რიგითი ნომერი უნდა განესაზღვროს.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ამ სახელის მატარებელი მეფე ქართლში ორჯერ უკვე მეფობდა. კერძოდ, მხედველობაში გვყავს **არჩილ I**, რომელიც V საუკუნეში მეფობდა და **არჩილ II**, რომელიც VIII საუკუნეში ერისმთავრობდა და ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი თავდადებისათვის წმინდანად შერაცხეს. ეს უკანასკნელი ჯუანშერის თხზულებაში „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“ იხსენიება როგორც „მეფე არჩილ, ძე სტეფანოზ მეფისა და ძმა მეფისა მირისა, ხოსროიანი“, ¹⁶⁰ ხოლო ლეონტი მროველის თხზულებას ეწოდება: „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა“. ¹⁶¹ ასე, რომ ხსენებულ ორივე თხზულებაში არჩილი მეფედ იხსენიება.

აქვე უნდა ითქვას, რომ სიმონ ყაუხჩიშვილის რედაქციით 1955 წელს გამოცემული „ქართლის ცხოვრების“ I ტომის საძიებლებში ზემოთ დასახელებული არჩილ მირდატის ძე მოხსენიებულია როგორც – არჩილ I, ხოლო არჩილ სტეფანოზის ძე იმავე საძიებლებში იხსენიება როგორც არჩილ II. ¹⁶²

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, მართებული იქნება, თუ არჩილ იესეს ძეს – **არჩილ III-დ** მოვიხსენიებთ.

¹⁵⁷ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 69.

¹⁵⁸ დ. ლომიძე. ყიზილბაშობა 1735-1749 წლების აღმოსავლეთ საქართველოში, გვ. 150.

¹⁵⁹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 36.

¹⁶⁰ ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 241.

¹⁶¹ ლეონტი მროველი. წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 245.

¹⁶² ქართლის ცხოვრება. ტ. I, გვ. 392.

მეფედყოფილი არჩილის როლი ქართლის მმართველობაში XVIII საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისიდან ნომინალური გახდა. იგი რეალურად, თბილისში მჯდომი სპარსელი ვალის მრჩეველი გახლდათ. 1744 წელს მას საუფლისწულო მამულად ქვემო ქართლი უბოძეს.

1741-1742 წლებში, დაღესტანზე ლაშქრობისას, ნადირ-შაჰმა თავისთან მიიწვია ქართველ წარჩინებულთა ნაწილი და მათ შორის არჩილიც, რომელსაც ჯამაგირად 300 თუმანი დაუნიშნა და სამეფოს „იხტიარობა“, ანუ რწმუნება მიანიჭა.¹⁶³

აღსანიშნავია, რომ ნადირ-შაჰი არჩილს, როგორც ქართლის ბაგრატიონს, განიხილავდა თითქმის კახი ბაგრატიონების, გვირგვინოსანი მამა-შვილის – თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის ღონეზე, მიუხედავად იმისა, რომ არჩილი მეფე უკვე აღარ იყო.

მემატიანე გვაუწყებს: „მოვიდა ხელმწიფისაგან ხალათი მძიმე, მეფის თეიმურაზისათვის და მეფის ერეკლესათვის, რაყმები დიდის წყალობისა, ერთი ხალათი აბდულა-ბეგ ბატონიშვილისათვის“. ¹⁶⁴

1747 წელს, როდესაც ნადირ-შაჰის მიერ დაბარებული ქართლის მეფე თეიმურაზ II სპარსეთში გაემგზავრა, მან სამეფო მმართველობა თავის ძეს – ერეკლე II-ს მიანიჭა, ხოლო მის თანაშემწედ არჩილ იესეს ძე (აბდულა-ბეგი) დატოვა.

შაჰინშაჰთან მიმავალმა თეიმურაზ II-მ მეფედყოფილ არჩილს დაუბარა: „რადგან მეფე ერეკლე მუდამ ქართლისათვის ვერ მოიცლისო, ქართლს მოუარეო და ერთმანეთის ნებით და შეკითხვით ორივე ქვეყნები მტრისაგან კარგა გაამარეთო და ჩემდა მოსვლამდის მშვიდობიანად იყვნეთო“. ¹⁶⁵

სპარსეთში მყოფ თეიმურაზ II-ს დაბრუნება შეაგვიანდა. ამით ისარგებლა არჩილმა, რომელმაც როგორც ქართლის ყოფილი მეფის ვაჟმა და უკვე ერთხელ ნამეფარმა, კვლავ გამეფება მოინდომა. მან განაცხადა: „თუ მეფეს თეიმურაზს დაუშავდა, ქართლი ჩემი არის და აღარავის დავანებებო“. ¹⁶⁶

საკუთარ რეზიდენციად ქცეულ სამშვილდის ციხეში გამაგრებულმა არჩილმა მიიმხრო ქართლის ფეოდალთა ნაწილი, თბილისის ციხეში მყოფი ყი-

¹⁶³ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. „ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები“. ტ. III. თბ. 1981, გვ. 49.

¹⁶⁴ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 95.

¹⁶⁵ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 125.

¹⁶⁶ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 127.

ზილბაშთა გარნიზონი, დამხმარედ მიიწვია დაღესტნელთა ბელადები და სამეფო ტახტის მოსაპოვებლად ბრძოლა გააჩაღა.

არჩილმა ერეკლე II-ს მისწერა: „მეფე არჩილობით ქართლი ჩემიაო, დამანებო და შენ კახეთს მიეპატრონეო“. ¹⁶⁷

ამან კახეთის მეფე იძულებული გახდა, რომ საომარ სამზადისს შესდგომოდა.

გვირგვინოსანი მამა-შვილის – თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის პოზიციები განსაკუთრებით გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც ნადირ-შაჰის მოკვლის (1747 წ.) შემდეგ სპარსეთის სამეფო ტახტზე ამ უკანასკნელის ძმისწული – ადილ-შაჰი ავიდა. მას ცოლად ჰყავდა ერეკლე II-ის და – ქეთევან ბატონიშვილი.

ერთწლიანი სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ, მეფე ერეკლე II-მ არჩილი საბოლოოდ დაამარცხა. ¹⁶⁸

ერეკლესა და არჩილის საკმაოდ ხანგრძლივი დაპირისპირება ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაშიც აისახა. ამ თემაზე შექმნილი ფოლკლორული მასალებიდან შემონახულია ტექსტები (ზოგჯერ განსხვავებული ვერსიებიც) ლექსებისა სახელწოდებით: „აბღულა“, „პამპულია შეიკაზმა“ და „აბღულა და მაზმადალა“. ¹⁶⁹

1749 წელს ერეკლე II აპირებდა დაეპატიმრებინა დამარცხებული მეფედყოფილი არჩილი, რაც ამ უკანასკნელის ნახევარძმის – კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I-ის რჩევით გადაიფიქრა. არჩილმა სამშვილდეში თავისი ძმა – უსეინ-ბეგი დატოვა და თვითონ ქალაქ თავრიზში გაემგზავრა. ¹⁷⁰

არჩილ იესეს ძეს ცოლად ჰყავდა კახი ბატონიშვილი ქეთევანი, ასული მეფე ერეკლე I-ისა, იმავე ნაზარალი-ხანისა, რომელიც 1688-1703 წლებში მეფობდა ქართლში, ხოლო 1703-1709 წლებში ითვლებოდა კახეთის მეფედ, თუმცა იმხანად სპარსეთში იმყოფებოდა.

¹⁶⁷ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 128.

¹⁶⁸ დ. მეგრელაძე. აბღულა-ბეგი/არჩილი. ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. I. თბ. 1997, გვ. 26.

¹⁶⁹ ქართული ხალხური პოეზია. ტ. I. ხევსურული. გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და ვარიანტები დაურთო ა. შანიძემ. თბ. 1931, გვ. 21; პ. უშიკაშვილი. ხალხური სიტყვიერება. ნაწ. I (ლექსები, ანდაზები, გამოცანები). რედაქცია, ბიოგრაფია, წინასიტყვაობა და შენიშვნები ფ. გოგიჩაიშვილისა. ტფ. 1937, გვ. 104; ქართული ხალხური პოეზია. ტ. XI (ისტორიული ლექსები). შეადგინა, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთო ქ. სიხარულიძემ. გამოსაცემად მოამზადეს, საბიბლიოთეკის და ლექსიკონი დაურთეს დ. გოგოჭურმა და ვ. მაცაბერიძემ. თბ. 1984, გვ. 45-46.

¹⁷⁰ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 92-93.

ამდენად, ქართლის მეფედყოფილი არჩილ იესეს ძე გახლდათ სიძე (დისწულის ქმარი) თეიმურაზ II-ისა.

თეიმურაზ II

1744 წლის დასაწყისში ნადირ-შაჰმა კახეთის მეფე თეიმურაზ II (1700-1762) ქართლის მეფედ დაადგინა. მომდევნო წლის ღვინობისთვეში ის მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში, ძველი ქართული, ქრისტიანული წესით, მეფედ აკურთხეს.

ვინაიდან მსგავსი სახელის მქონე ბაგრატიონი ამ სამეფოში უკვე მეფობდა, კერძოდ, მხედველობაში გვყავს ზემოხსენებული პიროვნების დიდი პაპა (ანუ პაპის მამა) – კახეთის მეფე თეიმურაზ I, რომელიც 1625-1632 წლებში ქართლის ნაწილსაც განაგებდა, კახეთის მეფე თეიმურაზ II, ქართლშიც – თეიმურაზ II გამოდის.

ქართლში გამეფებული თეიმურაზ II-ის საბეჭდავებს ამშვენებდა მხედრული ლეგენდები, რომლებშიც ხაზგასმული იყო მისი მფლობელის მეფედ ნაკურთხობის ანუ მირონცხეულობის ფაქტი: 1) „*მე ქრისტეს მონა, ქუეყნად შაჰანშასი, მეფე ცხებული საქართველოსი, თეიმურაზ*“; 2) „*ქ. დავითის ტომად, მეუიდრად ტახტზედ მჯდომად, მყო საქართველოს ღმერთმან ცხებულად, მეფე თეიმურაზ*“; 3) „*უფლისა მიერ მეფედ ცხებული თეიმურაზის დამტკიცებული*“.¹⁷¹

ამდენად, ქართლის დამოუკიდებელი სამეფოს უკანასკნელი მეფე იყო კახი ბაგრატიონი თეიმურაზ II, რომელიც ამ სამეფოში მეფობდა 1744 წლის დასაწყისიდან – რუსეთში დიპლომატიური მისიით გამგზავრებაამდე (1761 წლის მაისი), თუმცა გარდაცვალებამდე (1762 წლის 8 იანვარი) მეფედ ითვლებოდა.

1762 წლის იანვრიდან გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფე გახდა ერეკლე II (1720-1798), რომელიც ამ სამეფოს გარდაცვალებამდე, ანუ 1798 წლის 11 იანვრამდე განაგებდა.

იესე I-ისა და არჩილ III-ის შთამომავლობა

1743 წელს ნადირ-შაჰმა ქართლის სამეფოს ნაიბად ანუ მმართველის

¹⁷¹ ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის. ნაწ. I, გვ. 41.

მოადგილედ (ნაცვლად, დამხმარედ) დაადგინა უფლისწული ისაყ-ბეგ ბაგრატიონი (გარდაიცვალა 1781 წლამდე). იგი იყო ქართლის მეფე იესე I-ის ერთ-ერთი ვაჟი და მეფედყოფილი არჩილ III-ის (იმავე აბდულა-ბეგის) ძმა.

ნაიბის მოვალეობაში შედიოდა როგორც ყიზილბაშური გადასახადების გაწერა-შეგროვება, ასევე მათგან განთავისუფლებაც.

მეფე თეიმურაზ II-მ, რომელიც ნადირ-შაჰმა 1744 წლიდან ქართლის ვალის თანამდებობაზე დაადგინა, თავისი მოადგილეობა ისაყ-ბეგს შეუნარჩუნა და ჯამაგირად 60 თუმანი დაუნიშნა.¹⁷²

ისაყ-ბეგი ქართლის მეფის მოადგილედ 1749 წლამდე მსახურობდა. მას ქართლის ვალის ტიტულის მქონე ქრისტიანი მეფის – თეიმურაზ II-ის მეტოვალეურობა ევალებოდა.¹⁷³

„ყიზილბაშობის“ (1735-1749 წლები) დასრულებისთანავე ქართლის მეფე თეიმურაზ II-მ ქრისტიანულად მონათლა ისაყ-ბეგი, რომელსაც სახელად – ალექსანდრე უწოდა. მეფემვე მონათლა ალექსანდრეს ვაჟებიც, რომლებსაც ასევე ქრისტიანული სახელები – ივანე და სოლომონი უწოდა. მანვე ალექსანდრეს საუფლისწულო მამულიც უწყალობა.¹⁷⁴

მეფე არჩილ III-ის ასული – მარიამ-ბეგუმი (საისტორიო წყაროებში ჩანს 1753-1818 წლებში) ცოლად გააყოლეს აზატ-ხან ავღანს, რომელიც ნადირ-შაჰის სამსახურში ჩამდგარი პუშტუნი სარდალი და აზერბაიჯანის ვიცე-გუბერნატორი იყო.

ნადირ-შაჰის მოკვლის (1747 წ.) შემდეგ, აზატ-ხანმა თანდათან დაიპყრო სპარსეთის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, კერძოდ, აზერბაიჯანი – თავრიზითურთ, აღმოსავლეთ ქურთისტანი, ურუმი, ხოი, თურქმენეთის სამხრეთ-დასავლეთი და სამეფო ტახტზე პრეტენზია განაცხადა. 1751 წელს მან ააოხრა ქართლ-კახეთის მოხარკე ერევნის სახანო. იმავე წელს, ერევნის მახლობლად მდებარე ყირბულახთან მომხდარ ბრძოლაში იგი სასტიკად დაამარცხა ერეკლე II-მ და ერევნის სახანოდან განდევნა. ამ მარცხის მიუხედავად, მან წარმატებები მოიპოვა თავის მეტოქე ქერიმ-ხან ზენდთან ბრძოლაში და ისპაჰანი და შირაზი დაიკავა. შემდგომ პერიოდში აზატ-ხანი ჯერ ისპაჰან-შირაზიდან, ხოლო 1757 წელს – სამხრეთ აზერბაიჯანიდანაც გააძევეს. 1760 წელს ერეკლე II-მ აზატ-ხანი სპარსეთის ფაქტობრივ მმართველს – ქერიმ-

¹⁷² პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 90.

¹⁷³ დ. ლომიძე. ყიზილბაშობა 1735-1749 წლების აღმოსავლეთ საქართველოში, გვ. 75.

¹⁷⁴ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 173.

ხანს გაუგზავნა. აზატ-ხანმა სიცოცხლე 1781 წელს, საპატიო ტყვეობაში დაასრულა.¹⁷⁵

ქერიმ-ხან ზენდთან ბრძოლაში მიღწეული წარმატებებითა და ისპაჰან-შირაზის დაუფლებით გათამამებულმა სამხრეთ აზერბაიჯანის მპყრობელმა აზატ-ხანს ქართლისა და კახეთის ბაგრატიონანი ხელმწიფეებს შემოუთვალა: „ჩემი სამსახური გეპრიანებათო და ჩემგან გულის დაჯერებაო, ერთი თქვენი სახლის ქალი ჩემდა საცოლოდ მომეცითო და მერე მე ვიცი, რამდენს თქვენს ქვეყანას შევმატებო“. ¹⁷⁶

მარიამ-ბეგუმ არჩილის ასული ბაგრატიონი აზატ-ხანს 1754 წელს ჩაუყვანა ქართლის მეფის თეიმურაზ II-ის ერთგულმა თავადმა, თოფანქიალასმა ზაალ დიმიტრის ძე ორბელიანმა.¹⁷⁷

აზატ-ხანის დაპატიმრების შემდეგ, მისი ყოფილი მეუღლე მარიამ-ბეგუმი ცოლად გაჰყვა თავად რევაზ პაპუნას ძე ანდრონიკაშვილს, რომელიც სარდალი და ქიზიყის მოურავი იყო.¹⁷⁸

მეფე არჩილ III-ის ვაჟი – უფლისწული დავითი მონაწილეობდა შეთქმულებაში, რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა მისი ნათესავის – პაატა ბატონიშვილის (1720-1765), მეფე ვახტანგ VI-ის ვაჟის, ქართლში გამეფება. ამ შეთქმულების გამჟღავნების შემდეგ, დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი დააპატიმრეს და 1765 წლის 15 დეკემბერს, თბილისში, რიყეზე, ანჩისხატის მოპირდაპირე მხარეს, სამეფო ტახტის პრეტენდენტ პაატასთან ერთად, სიკვდილით დასაჯეს.¹⁷⁹ აქვე დავსძენთ, რომ თავმოკვეთილი დავითი ბიძაშვილის შვილად ეკუთვნოდა მეფე ერეკლე II-ს.

ზემოხსენებული ისაყ-ბეგის ანუ იმავე ალექსანდრე იესეს ძე ბაგრატიონის შთამომავალთა შორის გამოირჩეოდნენ: მისი შვილიშვილი – რუსეთის სახელოვანი მხედართმთავარი პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი (1765-1812), მისი ძმისწული – პეტრე რევაზის (იმავე რომანის) ძე ბაგრატიონი (1818-1876), რომელიც გენერალ-ლეიტენანტი და ბალტიისპირეთში მდებარე გუბერნიების – ესტლანდიის, ლიფლანდიისა და კურლანდიის გენერალ-გუბერ-

¹⁷⁵ ზ. შარაშენიძე. ირანი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში. თბ. 1970, გვ. 20-29; ლ. შენგელია. ირანი ქერიმ-ხან ზენდის დროს. თბ. 1973, გვ. 67-80; J. Malcolm. The History of Persia. Vol. II. Londres. 1815; J. Perry. Karim Khan Zand. Chicago. 1979.

¹⁷⁶ პაპუნა ორბელიანი. აზნაუნი ქართლისანი, გვ. 208.

¹⁷⁷ ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი XV ს. - 1762 წ. ტ. I, გვ. 156.

¹⁷⁸ Дворянские роды Российской империи. Т. IV, гв. 122.

¹⁷⁹ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს., გვ. 121.

ნატორი (1870-1876 წლებში) იყო და ასევე მათი ნათესავები, კერძოდ, ისაყ-ბეგის ვაჟის – კირილეს შვილთაშვილები – ალექსანდრე (1862-1920) და დიმიტრი (1863-1919) პეტრეს ძე ბაგრატიონები, რომლებიც ასევე რუსეთის არმიის გენერლები იყვნენ.

მეფე იესე I-ის შთამომავლობა პირდაპირი (მამაკაცთა) ხაზით შეწყდა ზემოხსენებული ალექსანდრე პეტრეს ძე ბაგრატიონის (1862-1920) გარდაცვალებით.¹⁸⁰

3) ქართლის ბაგრატოვან მმართველთა – მეფეთა და გამგებელთა ქრონოლოგიური რიგი (1569-1762 წლები)

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ქართლის სამეფოს ბაგრატოვანი მმართველების – მეფეთა (იმავე მოლქ-ი მოურუსებისა და ვალების) და გამგებელთა (იმავე ჯანიშინების) ქრონოლოგიური რიგი XVI საუკუნის 60-იანი წლებიდან – ამ სამეფოს გაუქმებამდე (1762 წ.), ანუ ორი საუკუნის განმავლობაში შემდეგნაირად გამოიყურება:

1) **სვიმონ I** (1537-1611), მეფობდა როგორც ქრისტიანი – 1556-1569 წლებში (მმართველობის პირველი პერიოდი);

2) **ლავით XI** (1540-1582), იგივე *ლაუთ-ხანი*, მეფობდა 1569-1578 წლებში;

3) **სვიმონ I** (1537-1611), იგივე *ხან-ნავაზი*, მეფობდა 1578-1600 წლებში (მმართველობის მეორე პერიოდი);

4) **გიორგი X** (1560-1606), მეფობდა როგორც ქრისტიანი – 1600-1606 წლებში;

5) **ლუარსაბ II** (1592-1622), მეფობდა როგორც ქრისტიანი – 1606-1614 წლებში;

6) **ბაგრატ VII** (1569-1619), იგივე *ბაგრატ-ხანი*, მეფობდა 1615-1619 წლებში;

7) **სვიმონ II** (?-1630), იგივე *სვიმონ-ხანი*, მეფობდა 1619-1630 წლებში ქართლის ნაწილში;

8) **თეიმურაზ I** (1589-1663), მეფობდა როგორც ქრისტიანი – 1625-1630 წლებში კახეთსა და ქართლის იმ ნაწილში, რომელსაც სვიმონ II ვერ აკონტროლებდა, ხოლო 1631-1632 წლებში – ქართლ-კახეთში;

¹⁸⁰ ბაგრატიონები. სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, ნუსხა № 4.

- 9) **როსტომ I** (1565-1658), იგივე *ხოსრო-მირზა*, შემდეგ – *როსტომ-ხანი*, მეფობდა 1633-1658 წლებში;
- 10) **ვახტანგ V** (1598-1675), იგივე *შაჰ-ნავაზ I*, მეფობდა 1658-1675 წლებში;
- 11) **გიორგი XI** (1651-1709), გამგებლობდა როგორც ქრისტიანი – 1675-1676 წლებში (მმართველობის პირველი პერიოდი);
- 12) **ლევან I** (1652/55-1709), გამგებლობდა როგორც ქრისტიანი 1676-1677 წლებში (მმართველობის პირველი პერიოდი);
- 13) **გიორგი XI** (1651-1709), იგივე *შაჰ-ნავაზ II*, მეფობდა 1677-1688 წლებში (მმართველობის მეორე პერიოდი);
- 14) **ერეკლე I** (1640-1709), იგივე *ნაზარალი-ხანი*, მეფობდა 1688 წლიდან – 1703 წლის მაისამდე, ხოლო 1692-1695 წლებში – ქართლის ნაწილში, თბილისის ჩათვლით;
- 15) **გიორგი XI** (1651-1709), იგივე *შაჰ-ნავაზ II*, მეფობდა 1692-1695 წლებში ქართლის იმ ნაწილში, რომელიც ერეკლე I-ს არ ემორჩილებოდა (მმართველობის მესამე პერიოდი);
- 16) **გიორგი XI** (1651-1709), იგივე *შაჰ-ნავაზ II*, მეფედ ითვლებოდა 1703-1709 წლებში, თუმცა იმხანად სპარსეთსა და ავღანეთში იმყოფებოდა (მმართველობის მეოთხე პერიოდი – *de jure* მეფობა);
- 17) **ვახტანგ VI** (1675-1737), გამგებლობდა როგორც ქრისტიანი – 1703 წლის მაისიდან – 15 ივლისამდე (მმართველობის პირველი პერიოდი);
- 18) **ლევან I** (1652/55-1709), იგივე *შაჰყული-ხანი*, გამგებლობდა 1703-1704 წლებში (მმართველობის მეორე პერიოდი);
- 19) **ვახტანგ VI** (1675-1737), გამგებლობდა როგორც ქრისტიანი – 1704-1712 წლებში (მმართველობის მეორე პერიოდი);
- 20) **ქაიხოსრო I** (1674-1709), იგივე *ხოსრო-ხანი*, მეფედ ითვლებოდა 1709-1711 წლებში, თუმცა იმხანად სპარსეთსა და ავღანეთში იმყოფებოდა (*de jure* მეფობა);
- 21) **სვიმონ III** (1683-1741), გამგებლობდა როგორც ქრისტიანი – 1712-1714 წლებში;
- 22) **იესე I** (1682-1727), იგივე *ალი-ყული-ხანი*, მეფობდა 1714-1716 წლებში (მმართველობის პირველი პერიოდი);
- 23) **ვახტანგ VI** (1675-1737), იგივე *ჰუსეინ-ყული-ხანი*, მეფედ ითვლებოდა 1716 წლიდან, თუმცა იმხანად სპარსეთში იმყოფებოდა (მმართველობის

მესამე პერიოდი – *de jure* მეფობა);

24) **ბაქარ I** (1700-1750), იგივე *შაჰ-ნავაზ III*, მეფობდა 1716-1719 წლებში (მმართველობის პირველი პერიოდი);

25) **ვახტანგ VI** (1675-1737), იგივე *ჰუსეინ-ყული-ხანი*, მეფობდა 1719-1723 წლებში (მმართველობის მეოთხე პერიოდი);

26) **კონსტანტინე III** (?-1732), იგივე *მაჰმად-ყული-ხანი*, მეფობდა 1723 წლის 4 მაისიდან – 10 ივნისამდე;

27) **ბაქარ I** (1700-1750), იგივე *იბრაჰიმ-ფაშა*, მეფობდა 1723 წლის ივნისიდან – 1724 წლის ივნისამდე (მმართველობის მეორე პერიოდი);

28) **იესე I** (1682-1727), იგივე *მუსტაფა-ფაშა*, მეფობდა 1724-1727 წლებში (მმართველობის მეორე პერიოდი);

29) **ალექსანდრე II** (?-1737), იგივე *ალი-მირზა*, მეფობდა 1735-1736 წლებში;

30) **არჩილ III** (ჩანს 1716-1762 წლებში), იგივე *აბდულა-ბეგი*, მეფობდა 1736-1737 წლებში;

31) **თეიმურაზ II**, მეფობდა როგორც ქრისტიანი – 1744-1762 წლებში.

ამრიგად, ორი საუკუნის განმავლობაში – XVI საუკუნის 60-იანი წლებიდან – XVIII საუკუნის 60-იან წლებამდე, ქართლის სამეფოს 21 ბაგრატიონი მეფე („მოლქი მოურუსი“ და „ვალი“) ანდა გამგებელი („ჯანი-შინი“) ჰყავდა. მათგან 16 იყო ბაგრატიონთა ქართლის შტოს წარმომადგენელი, ხოლო 5 – კახეთისა.

ქართლის ბაგრატიონთა სამი წარმომადგენელი (სვიმონ I, იესე I, ბაქარ I) – ორჯერ მეფობდა, მეოთხე (ლევან I) – ორჯერ გამგებლობდა, მეხუთის (გიორგი XI) და მეექვსის (ვახტანგ VI) მმართველობა კი იყოფოდა ოთხ-ოთხ პერიოდად.

კერძოდ, გიორგი XI-ის მმართველობა მოიცავდა შემდეგ პერიოდებს: 1) გამგებლობა (1675-1676 წლები); 2) რეალური მეფობა (1677-1688 წლები); 3) მეფობა სამეფოს ნაწილში (1692-1695 წლები); 4) *de jure* მეფობა (1703-1709 წლები).

რაც შეეხება ვახტანგ VI-ს, მისი მმართველობა მოიცავდა შემდეგ პერიოდებს: 1) პირველი გამგებლობა (1703 წლის მაისი-ივლისი); 2) მეორე გამგებლობა (1704-1712 წლები); 3) *de jure* მეფობა (1716-1719 წლები); 4) რეალური მეფობა (1719-1723 წლები).

**ნიკო ჯაფარიშვილი. ქართლის სამეფოს ბაგრატიონთა მმართველთა
ქრონოლოგიური რიგის დაზუსტებისათვის. როგორი თანამიმდევრობით
განაგებდნენ ბაგრატიონები ქართლს XVI-XVIII საუკუნეებში**

ქართლის დამოუკიდებელი სამეფოს უკანასკნელი ხელმწიფე გახლდათ კახეთის მეფედყოფილი კახი ბაგრატიონი თეიმურაზ II, რომელიც ქართლს 1744-1762 წლებში განაგებდა.

ამ ნარკვევში, ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად, შესაბამისი რიგითი ნომრები მივაკუთვნეთ ქართლის ხუთ ბაგრატიონ მმართველს, რომელთა შორისაც არიან:

- 6) **ლევან I** (გამგებლობდა 1676-1677 და 1703-1704 წლებში);
- 7) **სვიმონ III** (გამგებლობდა 1712-1714 წლებში);
- 8) **კონსტანტინე III** (მეფობდა 1723 წლის 4 მაისიდან 10 ივნისამდე);
- 9) **ალექსანდრე II** (მეფობდა 1735-1736 წლებში);
- 10) **არჩილ III** (მეფობდა 1736-1737 წლებში).

Niko Javakhishvili

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

**FOR THE SPECIFICATION OF KARTLI KINGDOM BAGRATIDS’
CHRONOLOGICAL ORDER – WHAT WAS THE TIMELINE OF
KARTLI KINGDOM BAGRATIDS’ RULE IN
THE 16TH-18TH CENTURIES**

Summary

The research is based on relevant sources and literature and specifies the chronological order of the representatives of Bagratid (in Georgian – Bagrationi) dynasty, who ruled in Kartli kingdom during two centuries, specifically from the 60s of the 16th century to 60s of 18th century when the kingdom was abolished.

They were given the Persian title and rank of “*molq-i-mourus*”, which means “owner of the hereditary land (kingdom)”, but from the 30s of the 17th century they had the title of “*vali*” (matched with king) or “*janishini*” (governor).

This is the first attempt in Georgian historiography to establish the proper numbers with the precise chronological timeline to five rulers:

- 1) Levan I** (ruled first in 1676-1677 and later in 1703-1704),
- 2) Svimon III** (ruled from 1712 to 1714),
- 3) Konstantine III** (reigned from May 4, 1723 till June 10),
- 4) Aleksandre II** (reigned from 1735 to 1736) and
- 5) Archil III** (reigned from 1736 to 1737).

Out of these five above mentioned Bagrationis only three were the kings, while two were just governor, but besides that giving the order number to the last two is of great importance for the author.

Moreover, it should be mentioned, that the eldest son of Kartli-Kakheti King Giorgi XII (1746-1800) and his legal heir, Prince David Bagrationi (1767-1819), who was the ruler of the same kingdom after the death of his father (28

December of 1800) until the end of May of 1801, is named as Davit XII in the scientific literature published in the last period, but there is also a note, that he was in fact a governor – “*David XII (governor of kingdom)*”.

Thus, besides the fact that David Bagrationi was only a governor of Kartli-Kakheti kingdom, he is given an order number by the part of modern scientists-genealogists like a sovereign monarch which he in fact was not.

The research has three parts. Its second part contains several subsections.